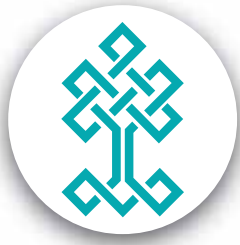

TOKAT YAZMACILIĞI

2017

TOKAT YAZMACILIĞI
Geniřletilmiř 2. Baskı

ISBN: 978-605-149-609-2

Tokat İl Kùltür ve Turizm Mùdùrlùęù Yayınları 2017

Bu yayın; Tokat İl Kùltür ve Turizm Mùdùrlùęù tarafından yapılan ve **OKA** (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı) tarafından desteklenen “Kadınlarımız Üretiyor Tokat’ımız Geliřiyor” adlı proje kapsamında hazırlanmıştır.
Tüm hakları saklıdır. İlgili yasa hükümlerine göre izin alınmadan hiçbir araçla çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz.

Proje Yöneticileri:

Ali Uçar Tokat İl Kùltür ve Turizm Mùdùr Yardımcısı
Selehattin Adıgüzel Tokat İl Kùltür ve Turizm Mùdùrlùęù řube Mùdùrù

Metin Yazarı:

Hayriye Daşkın Tokat İl Kùltür ve Turizm Mùdùrlùęù Folklor Araştırmacısı

Fotoęraflar:

Sırrı Demirci
H. Murat Oruç
Hasan Erdem
Ömer Iřıdan
Burak Talu

Kapak Tasarımı: İbrahim Kurt

Dizgi: Ses Reklam İletişim Hizmetleri - ANKARA

Baskı: Dijital Matbaacılık Reklamcılık San. Ve Tic. Ltd. şti.
Aile Bahçesi Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi E Blok No. ZE13 Zeytinburnu /İstanbul
Tel. 0212 493 26 80 - Sertifika No.35232

T.C. Tokat Valilięi
İl Kùltür ve Turizm Mùdùrlùęù
Yayınları

Valilik Binası Kat 3
TOKAT

iktm60@kultur.gov.tr

Tel. 0356 214 85 67 - Fax. 0356 214 54 99

İçindekiler

Tarihsel Süreç İçerisinde El Sanatları	6
El Sanatlarının Kullanım Alanları.....	8
El Sanatlarında Kullanılan Motifler	9
Yazmacılık Sanatı.....	14
Kullanılan Malzemeler.....	14
Boya için kullanılan bitkiler.....	16
Renklendirme	18
Yazmacılıkta Kullanılan Teknikler.....	20
Desen ve Kompozisyon	21
Osmanlı Döneminde Tokat'ta Tekstil	24
Pamuklu Dokumacılık	29
Pamuklu Dokuma Hazırlığı	29
Pamukla Yapılan İşlemler	30
Pamuklu Dokuma Esnafı	32
İpekçilik	32
Gazioğlu Hanı	35
Tokat Yazmacılığı	38
Ağaç Baskı Tokat Yazmaları.....	39
Kalıp Oymacılığı.....	43
Kalıp Oymada Kullanılan Araçlar ve Kalıp Oyma	44
Tokat Yazmalarında Kullanılan Kompozisyonlar/Motifler.....	46
Kullanılan Motif Özellikleri	46
Matkap	48
İskarpela.....	48
Kalıba Tutamak Yapılması ve Kalıbın Mumlanması	48
Yazma Yapma Teknikleri	50
Yazma Kompozisyonları Dairesel Planda Gelişen Kompozisyonlar.....	53
Yüzeyi Tamamen Dolduran Motiflerle Kompozisyonlar.....	54
Kare Planda Gelişen Kompozisyonlar	56
Kenar Bordürlü İçi Boş Yazmalar	58
Dikdörtgen Olarak Tasarlanmış Yazmalar	60
Şam Hamamiye.....	61
Tokat Yazmalarında Kullanılan Renkler	62
Tokat Yazmalarında Kullanılan Boyalar	63
Renk ve Desenlerine Göre Tokat yazmaları	66
Tokat Elvan Yazmaları	66
Değişik Yöre Kalıplarıyla Tokat'ta Basılan Elvan Yazmalar.....	66
Karakalem Yazmalar	79
Kağıt İçi Yazmalar	79
Yazma Basma Teknikleri	79
Beyaz Üzerine Siyah Karakalem Baskı	79
Siyah Üzerine Beyaz Söktürme Baskı	79
Boyanmış Renkli Bez Üzerine Siyah Karakalem Baskı	80
Yazmaların Kazanda Boyanması	80
Motif Örnekleri	84
Yazma Örnekleri	103
Baskı Kalıp Örnekleri	117

Tarihsel Süreç İçerisinde El Sanatları

Tarihsel Süreç İçerisinde El Sanatları

“El sanatları; bireyin bilgi ve becerisine dayanan genellikle doğal hammaddelerin kullanıldığı elle ve basit aletler dışında makine gücüne ihtiyaç duymadan yapılan ve toplumun kültürünü gelenek ve göreneklerini, folklorik özelliklerini taşıyan, yapan kişinin zevk ve becerisini yansıtan gelir sağlayıcı üretime yönelik etkinliklerdir.”¹

İnsanoğlunun çağlar boyunca izlediği gelişim süreci incelendiğinde, ortaya çıkan el sanatlarının, hep bir ihtiyacı karşılamak üzere üretildiği sonucuna varılır.

Anadolu topraklarında üretilen el sanatları için de bu durum geçerlidir. Anadolu insanı, yün, pamuk, tiftik, keten gibi hammaddelerden barınağını

(çadırını), dolabını (çuvalını), yaygısını, bebeğini taşıyacağı malzemeyi (çarpana) dokumuştur ve dokuduğunu kesip dikerek giysisini yapmıştır. Ahşap, maden, cam, deri, toprak, kemik ve boynuz gibi maddeleri de beceriyle şekillendirip mutfak araçlarını, tarım ve hayvancılıkta kullanacağı aletleri, mobilyasını ve süslerini tasarlayıp üreterek ve ürettiğini kullanmıştır.

Bir ulusun kültür değerlerini en iyi yansıtan öğeler olan el sanatları, asırlar boyu toplumların sanat anlayışlarını ve tarzlarını aktarmada etkin bir rol oynamıştır. Aynı zamanda eğitim, bilim, teknik ve diğer alanlardaki gelişme düzeyi ile el sanatlarındaki gelişim düzeyi

1. Öztürk, İsmail. "Geleneksel Türk El Sanatlarına Giriş". I. Baskı, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2003.

paralellik gösterir. İnsan topluluklarının ürettikleri ürünlerin el sanatları içinde değerlendirilebilmesi için; estetik değerler taşıması, o topluluğun duygu ve düşüncelerini yansıtabilmesi, maddi karşılığı olmadan üretilmiş olması, eser halinde ortaya çıkışından sonra çevresinde bir takım gelenek ve görenekler meydana getirmiş olması gerekir. Anadolu, birçok uygarlığa beşiklik ettiği ve bu uygarlıkların kültür varlıklarını yeni bir sentez içinde sürdürerek her köşesinde yaşattığından Anadolu el sanatlarının kökleri çok eskilere gitmektedir.

Selçuklu Döneminde El Sanatları;
Melikşah ve Sencer gibi büyük halifelerin ölümünden sonra Büyük Selçuklular (İran Selçuklular) beyliklere bölünmüştür. Bu beyliklerden biri Melikşah'ın akrabası

olan I. Kılıç Arslan tarafından devlete dönüştürülmüştür. Başkenti Konya olan 1092 yılında Anadolu 'da kurulan bu devlet : I. Kılıç Arslan ve oğullarının denetimine giren, Anadolu'ya göç eden diğer Türk boylarıyla güçlenmiş ve böylece Türk Sanatında Selçuklu Dönemi olarak isimlendirilen bir dönem başlamıştır.²

Bu dönemde hükümdarlar milliyet ve din farkı gözetmeden sanata önem vermişler, sanatçıyı desteklemişlerdir. Kökleri Paleolitik Döneme dayanan Anadolu kültür mirasının da katkısıyla yüksek düzeyde bir İslam Kültürü geliştirmek için çaba harcamışlardır. Bu arada Anadolu'da karşılaştıkları Hıristiyan kültürüne de uyum sağlamaya özen göstermişlerdir.

2. Barışta, H. Örcün."Türk El Sanatları". 1998.

Selçuklu Dönemi Türk El Sanatlarının en güzel örneklerini geometrik, hayvansal, sembolik, kufi yazılı ve bitkisel motiflerle bezenmiş halı- kilim, seramik, cam, ahşap, metal ve taş işçiliğiyle üretilmiş el sanatları oluşturmaktadır. Daha sonra başlayan beylik dönemi, ardından Haçlı seferleri ve Moğol istilası Hıristiyan ve İslam kültürünün etkisiyle sanat anlayışında değişimler meydana getirmiştir.

16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz çevresinde büyük bir gelişme göstermiş ve sınırları Tunus'tan Yugoslavya'ya kadar uzanmıştır. Bu dönemde Osmanlılar geniş topraklara hükmetmişlerdir. Anadolu dışında, Tunus Cezayir, Irak, Suriye, Kafkasya, Yunanistan, Bulgaristan İmparatorluğa katılmıştır. Bu farklı kültürlerle bir senteze varmak uzun sürmemiş ve Türk estetik anlayışıyla yepyeni, üstün bir sanat anlayışına ulaşılmıştır. Böylece Türk Sanatında Klasik Dönem olarak bilinen dönem başlamış olmuştur.(Örcün Barışta)

Ülkemizde Selçuklulardan Osmanlıya, Osmanlıdan Cumhuriyet Dönemine taşınan, bir yönüyle geçmişimizi ve geçmişten günümüze taşınan kimliğimizi de yansıtan Türk kültürünün maddi ürünleri, Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1930'lu yıllarda) el sanatları adıyla

anılmaya başlanmıştır. 1930'lu yıllardan sonra el sanatı kavramı daha geniş bir alanı niteler duruma gelmiş ve 1950 sonrasında; “aman yozlaşmasın, aman kültürel değerimizdir, eskisi gibi koruyalım” yaklaşımıyla bakılarak günümüze gelinmiştir. Ancak, el sanatı olarak nitelenen ürünler, ne eskisi gibi korunabilmiş, ne yozlaşma önlenebilmiş, ne de kavram kargaşası yaratan bu nitelmeden vazgeçilebilmiştir.Hatta el sanatı olarak nitelenen alan genişlemiş, kavramın tanımlama zorluğu doğduğunda da yanına yeni bir kelime eklenerek kullanımı sürdürülmüştür.³

El Sanatlarının Kullanım Alanları

El sanatlarının kullanım alanları oldukça geniştir. Günlük kullanım eşyalarında diğer bütün el emeği üretimlerde etken olduğu düşünülen biçim, işlev bağlantısının çok güçlü olması özel gün eşyalarında günlük işlerden çok, belirli günler ve önemli anlarda başvuru nesnelere olması, süsleme ve dekorasyon, özellikle mimaride, kalıcı olan el emeği ürünlerin mimari içinde yapıya bağımlı olarak gelişmesi, kitap sanatlarının ise kitabın yapısı ve içeriği ile ilgili olması etken unsurlar olarak düşünülmüştür.⁴

Günlük kullanılan eşyalarda el sanatlarının kullanım alanı ve oluşumu

3. İsmail Öztürk, Geleneksel Türk El Sanatlarına Giriş, Ankara 1998, s.69.

4. Zeliha Sarıkaya-Birnaz Er." Bir İletişim Aracı Olarak El Sanatları."

usta çırak ilişkisinde herhangi bir plan olmaksızın gelişmektedir. Kişinin ortaya çıkardığı ürün o kişinin zevkini yansıtır. Ayrıca o anki çevresel ve ruhsal faktörlerde etkili olmaktadır.

El sanatları süsleme ve dekorasyonda da kullanılmaktadır. Bu alanda kullanılan el sanatları hem ihtiyaca göre hem de estetik açıdan düşünülerek yapılmaktadır.

El Sanatlarında Kullanılan Motifler

El sanatlarında kullanılan motifler, nakışlar ve renkler duyguları ifade eden semboller olmuşlardır. Bu nedenle el sanatlarında kullanılan her motifin simgesel bir anlamı vardır. El sanatı ürünlerinde kullanılan motifler toplumların geleneklerine göre farklılık göstermektedir. Motifler belli kültürel kurallara ve inançlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ürünlerde kullanılan motiflerin temelinde toplumun coğrafik yapısı etkili olmuştur.⁵

Motiflerin içeriğini onu oluşturan kişinin özellikleri belirlemektedir. Kişi yaptığı

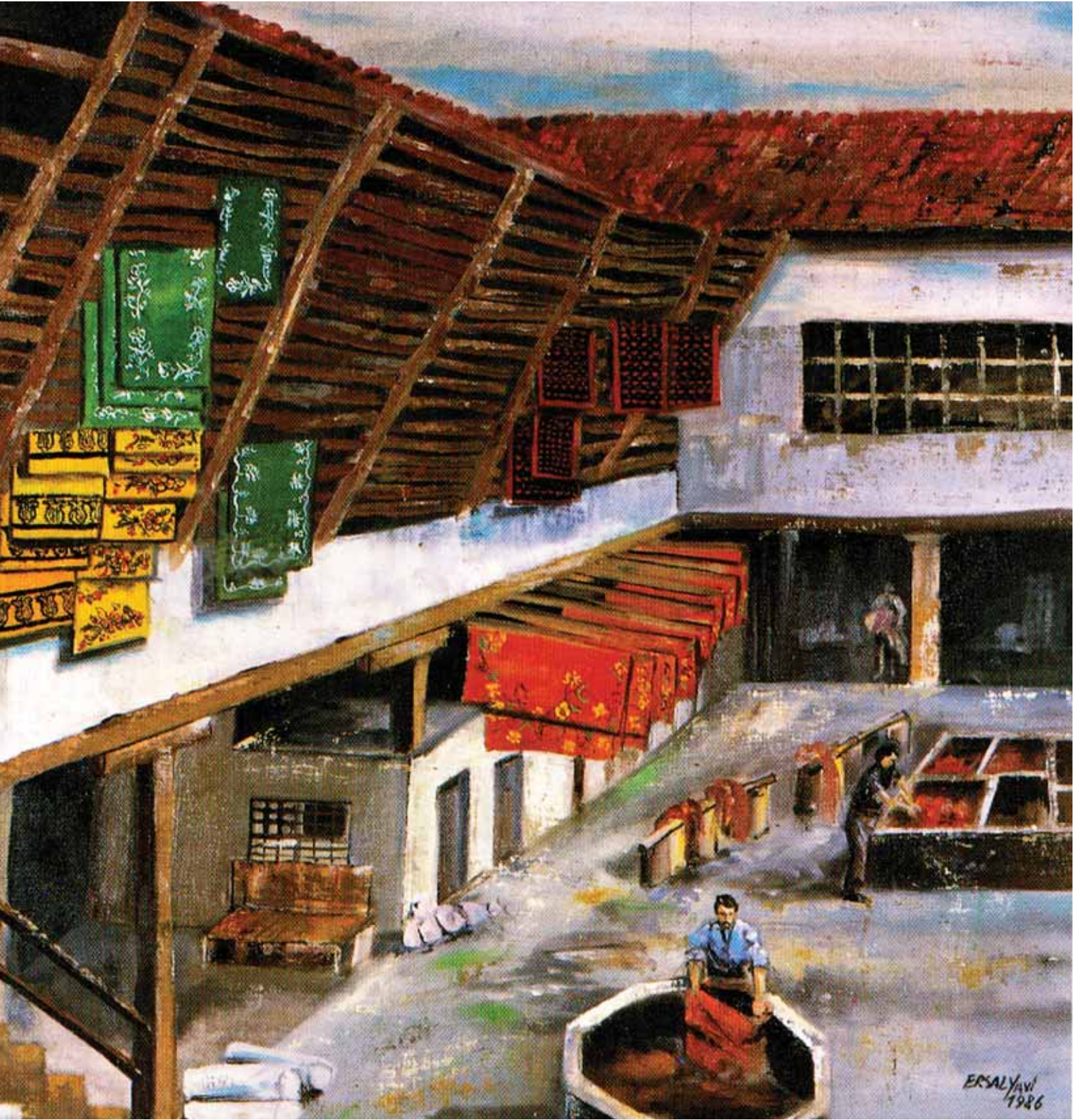
sanata iç dünyasını yansıtmakta açıkça ifade edemediği duygularını şekil ve renklerle dış dünyaya aktarmaktadır. Bu aktarımda bitkisel, hayvansal ve geometrik motifler etkili olmuştur.

Genel olarak el sanatlarında birçok motif kullanılmaktadır. Kullanılan bu motifler yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Ama sanatlarda ortak olan motif anlamları vardır. Anlatılmak istenen yörelerde farklı sembollerle ifade edilse de anlatılmak istenilen aynı şeydir. Yani evlenmek isteğini dile getiremeyen genç kız bunu anlatmak için işlediği yada ördüğü bir el sanatında motifle dile getirir. Bu bazı yörelerde “saç bağı motifi” olarak karşımıza çıksa da yine aynı anlamı taşıyan başka bir yöre de “sandıklı motifi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşk, sevgi, özlem, hasretlik, çocuksuzluk, mutluluk, savaş, barış, kavga vs. birçok konu el sanatlarında sembolleşerek motiflere dönüşmüş ve nesilden nesile aktarılmıştır.

5. Zeliha Sarıkaya-Birnaz Er.” Bir İletişim Aracı Olarak El Sanatları.”

Yazmacılık Sanatı

Yazmacılık Sanatı

‘Yazmacılık’, pamuklu veya nadiren ipek kumaş üzerine kalem diye tabir edilen fırça, kalıp-kalem veya kalıp ile yapılan kumaş desenleme sanatıdır. Bu el sanatıyla desenlenmiş kumaşlara ‘yazma’, sanatçıya da ‘yazmacı’ denir. Yazma ve yazmacılığa ilişkin çeşitli kaynaklarda, birçok tanım bulunmaktadır.⁶

Yazmacılığın kökenine ilişkin bilgiler net değildir. Bu sanatın Hindistan, İran, Mısır, Orta Asya veya Güneydoğu Asya gibi Uzakdoğu kökenli olduğu, çeşitli kaynaklarda savunulmaktadır.

Yunan tarihçisi Herodot tarihsel çağlara ilişkin yazılarında Hazar Denizi dolaylarında yaşayan ulusların, doğal bitkilerden elde ettikleri boyalarla kumaş üzerine hayvan figürleri çizerek bunlardan yapılmış giysileri kullandıklarını yazmaktadır. Hayvan figürleri “hayvan

üslubu” olarak adlandırılmıştır. Anadolu’da devam eden yazmacılık sanatında geyik figürüne fazlaca rastlanmaktadır.

Yazmacılık sanatının tarihine bakıldığında başlangıç zamanın tam olarak bilinmediği ancak Orta Asya Türklerince milattan önceki dönemlerde bilindiği varsayılmaktadır. 1964 yılında yapılan arkeolojik araştırmalarda bulunan mühür biçimindeki kalıplar, yazmacılığın tarihi ve ilk belirtileri açısından bize yararlı bilgiler vermektedir. Mühürler üzerinde boya kalıntısı olmaması baskıların kumaş üzerine yapıldığını ispatlamaktadır.

Kullanılan Malzemeler

Yazmacılık sanatında önemli olan malzemeler vardır. Bunların başında bez, kalıp ve boya gelir. “Yazma eserin güzelliği, kullanılan bezin kalitesi ile doğru orantılıdır

6. Öz,Naime Didem.” Türk Yazmacılık Sanatı ve Son Dönem İstanbul Yazmaları”. Yüksek Lisans Tezi.

ve kullanılan bezin hakiki pamuk olması çok önemlidir. Pamuk bezler boyayı hemen emer ve boya akmalarını önler. Bundan dolayı sentetik kumaşlar yazma sanatında pek kullanılmaz.”(Naime Didem Öz).

Kalıp, yazmanın kalitesini belirleyen çok önemli bir unsurdur. Eskiden yalnız bu işle uğraşan ustalar bulunur ve bunların hazırladıkları kalıplarla yazmalar basılırmış. İlk yazma kalıpları, taştan oyularak hazırlanmış daha sonra ağaç kalıplar kullanılmaya başlanmıştır. Kalıp oymada ilk olarak şimşir ağacı kullanılmıştır. Şimşir ağacının oyulması zor olduğu için daha sonraları ıhlamur ağacı ve diğer türler tercih edilmiştir.

Yazma kalıpları tahta ve metal olarak ikiye ayrılır. Tahta kalıplar doğrudan boyaya batırılarak kumaş üzerine basılır. Tahta kalıplarda genellikle ıhlamur ağacı kullanılır. Kullanılacak malzemenin yani kütüğün kuru olması gerekmektedir. Kalıp oyulmadan önce balmumu karışımına batırılır. Bu hem işlemi kolaylaştırır hem de kalıbın ömrünü uzatır. Kalıba şekil verildikten sonra kalıbın üst tarafına tutmak için alan yapılır. Kalıbın rahatça tutulması için bunun yapılması gerekmektedir. Metal baskı da kalıplar sıcak muma bastırılarak kumaş üzerine basılır.

Yazmacılık sanatında önemli olan diğer bir unsurda boyadır. Boyalar doğal ve kimyasal olarak 2'ye ayrılır.

Doğal boyalar; yurdumuzda sayılamayacak kadar çok çeşitli, boyayıcı özelliği olan bitki yetişmektedir. Bu bitkilerin muhtelif

kısımlarında çeşitli boya maddeleri bulunmaktadır. Örneğin bazı bitkilerin çiçeklerinde, yapraklarında, kabuklarında, odunlarında, köklerinde bulunurlar ve kimya bakımından da çok önemlidirler. Bu boya bitkileri irili ufaklı olmak üzere, ot, fidan, ağaç, bahçe ve yağ bitkileridir. Hatta bazı yosun ve dikenlerin de boyayıcı vasıfları vardır.⁷ Doğal boyalarda görülen renkler, sarı, limon sarısı, koyu kırmızı, kahverengi, süt mavi, samani, narenci, çemen yeşili ve siyahtır.

Boya İçin Kullanılan Bitkiler:

Armut Ağacı: Yurdumuzun hemen hemen her bölgesinde yetişen ve yapraklarının kaynatılması ile kahverengi elde edilen bir ağaçtır.

Ayva Ağacı: Bu ağacın yaprağı, soğan kabuğu, ceviz yaprağı ve is ile kaynatılırsa, koyu kahveden, sarıya çalan kahveye kadar pek çok renk elde edilebilir. Kabuğu ve çekirdeği birlikte kaynatıldığında ise, lacivert renk elde edilir.

Bakam Ağacı: Bu ağaca Adana ve Tokat haricinde rastlanmaz. Odun kısmı kaynatılıp, çeşitli maddelerle karıştırıldığında birçok renk elde edilir. Örneğin mordan olarak tanin kullanılırsa kırmızı, krom şapı kullanılırsa mavi kırmızı, krom sülfat kullanılırsa koyu mavi renk elde edilir.

7. KAYA, Reyhan, Türk Yazmacılık Sanatı, Türkiye İşBankası Yayınları, Çeltüt Matbaacılık Koll.

Ceviz Ağacı: Taze cevizin kabuğundan, yaprağından ve özünden kahverengi tonları elde edilir. Yurdumuzda çok rastlanan bir ağaçtır.

Çınar Ağacı: Yurdumuzda çok bulunan bir ağaçtır. Kabuklarının kaynatılması ile kırmızı renk elde edilir.

Ebegümeçi: Bu bitkinin yaprakları kaynatılarak yeşil renk elde edilir.

Haşhaş: Bu bitkinin çiçeğinin kaynatılması ile eflatun renk elde edilir.

Havaciva Otu: Akdeniz Bölgesi'nde yetişen bitkinin köklerinin kaynatılması ile kırmızı renk elde edilir.

Ihlamur Ağacı: Yurdumuzda çok bulunan bu ağacın kabukları kaynatılarak kahverenginin tonları elde edilir.

Kestane Ağacı: Bu ağacın kabuklarının kaynatılması ile ışığa karşı dayanıklı olmayan kestane renginde boya elde edilir.

Kök Boya: Bu otun kaynatılması ile ışığa ve yıkamaya karşı dayanıklı kırmızı renkte bir boya elde edilir. Kök boyanın şap ile kaynatılmasıyla ise mavimsi kırmızı renk elde edilir. Bu bitki İstanbul, Bursa, Adana, Bayburt gibi birçok şehirde yetişir.

Nar Ağacı: Bu ağacın kabuklarının is ile kaynatılmasıyla sarı renkte bir boya elde edilir.

Nevruz Otu: Ülkemizde çok çeşidi yetişen otun çiçeklerinin şap veya paslı çivilerle

kaynatılmasıyla kırmızı renk elde edilir.

Papatya: Özellikle Ankara ve Bursa civarında yetişen papatyadan sarı renkte boya elde edilir.

Safran: Bu bitkinin kaynatılması ile sarı renkte boya elde edilir. Bu sarı boyadan sülfürik asitle açık mavi, nitrik asit ile yeşil renk elde edilir. Safran bitkisi eskiden özellikle Safranbolu'da bol miktarda yetişmekteydi.

Sarı Kök: Bu bitkinin kabuklarının kaynatılması ile sarı renkte boya elde edilir. Bu bitkiden alkalilerle kırmızı, kalay tuzları ile kırmızımtrak, şap ile sarımtrak renk elde edilir. Sarı kök aslında Jamaika ve Antil Adaları'nda yetişen bir bitkidir. Yurdumuzda ise Trabzon ve Adana'da yetişir.

Sarıyonca: Bu bitkinin yapraklarının kaynatılması ile sarı renk elde edilir. Ankara, Sinop, Trabzon, Erzincan ve İstanbul'da yetişir.

Şeftali Ağacı: Şeftali ağacı yapraklarının bakır sülfat ile kaynatılmasıyla, yıkama ve ışığa dayanıklı sarıya bakan yeşil renkte boya elde edilir. Bu boyayla ipek, pamuk ve yün elyafları boyanır.

Sığır Kuyruğu: Sığır kuyruğunun şap ve paslı çivilerle kaynatılmasıyla sarı renkte boya elde edilir. Bu bitki Ankara, Kayseri, Kahramanmaraş, İzmir, İstanbul gibi şehirlerde yetişir.

Soğan: Bu bitkinin kabuklarının kaynatılması ile açık kahverengi boya elde edilir.

Sumak: Bu bitkinin kaynatılması ile mora çalan kahverengi elde edilir. Mordan olarak da kullanılır.

Yabani Gül: Yurdumuzun birçok bölgesinde yetişir. Şap veya paslı çivi ile kaynatıldığında ışığa ve yıkanmaya karşı son derece dayanıklı kırmızı boya elde edilir.

Yarpuz: Yarpuz'un kök ve yaprakları paslı çiviler ve şapla kaynatıldığında, yıkanmaya ve ışığa dayanıklı, parlak siyah renk elde edilir. Ankara, İzmit, İstanbul, Bursa, Malatya, Adana, Zonguldak gibi birçok şehirde yetişir.

Renklendirme

Yazmalar dört farklı teknikle renklendirilir;

- 1) Karakalem
- 2)Aşındırma
- 3)Daldırma
- 4)Mavi Ağartma

1) Karakalem tekniği, bu yazma tekniğinde beyaz kumaş üzerine siyah baskı yapılır. Bu tür yazmalara 'karakalem' denir. Kastamonu yazmalarında baskılar tek renk olup beyaz zemin üzerine siyah renklendirme yapılır.(Barışta,1998)

2) Aşındırma, tekniğinde siyah boya ile boyanan kumaş üzerine, kireç kaymağı sürülmüş kalıp tatbik edilir. Bu tekniğin uygulanmasında öncelikle kumaş anilin boya ile boyanır. Boyanmış kumaş nemli olarak düz zemin üzerine serilir. Aynı yerde erik zamkı ve kireç kaymağı karıştırılır. Baskı yapılacak kalıbın yüzeyine hazırlanmış olan erik zamkı-kireç kaymağı karışımı sürülür ve kumaş üzerine planlanan kompozisyona göre basılır.⁸

Kumaşın desenleme işlemi tamamlandıktan sonra kireç baskılı kumaş 24 saat bekletilir. Daha sonra bol su ile yıkanıp durulanır. Kirecin temas ettiği kısımlarda kumaş beyaz bir renk alır böylece siyah kumaş üzerine beyaz desenler ortaya çıkar.⁹

3)Daldırma tekniğinde, renklerine göre ayrı hazırlanan kalıpların basılmasıyla meydana gelen motifler, tutkal veya balmumu ile kapatılır. Kumaş daha sonra boyaya batırılır. Böylece motiflerin dışında kalan yerler boyanmış olur. Son olarak kumaşlar bir kez daha yıkanıp kurumaya bırakılır.

Zemin boyama işlemi sırasında kumaşın kazanlara tamamen batırılmasından dolayı, bu tekniğe 'daldırma' adı verilmiştir.¹⁰

4) Mavi ağartma tekniği, indigo boya ile boyanır. Boyanan kumaş kurumaya bırakılır ve daha sonra üzerlerine anilin boya ile

8. Tezel, Zeynep. Yazmacılık Sanatında Desenleme Teknikleri.

9. Gökaydın, Nevide." Kumaş Desenlemede Yaratıcı Çalışmalar".1990

10. Türker,Kemal." Ağaç Baskı Tokat Yazmaları". 1996

siyah kontur baskısı yapılır. Sarı renkli astar boyası, desen konturlarının içine üzeri keçelenmiş lap kalıp ile basılır. Baskı yapılan kısımlar yeşile döner. Daha sonra kitle katılmış ecza boyası ile yeşil alanlara baskı yapılır ve ortaya altın gibi parlayan sarı bir renk çıkar. Bez üzerindeki boya kurumaya başlayınca yavaş yavaş kızarır, tam kurumadan havuzlarda yıkanır. Kızaran alanlardaki boya akar ve kontur içleri süt beyaz olur. Kurutulan bezlerin beyaz kalan yerlerine istenilen renkte elvan baskı yapılarak yazma tamamlanır.(Öz,2006:42)

Kimyasal boyalar, fabrikalarda üretilen yapay boyalardır. Bu boyaların üretilmesi doğal boya üretimini azaltarak zamanla ortadan kaldırmıştır. Fabrikalarda üretilmeye başlanan ilk boya alizarindir. Alizarinin içindeki asetik asit oranları ile oynayan yazma ustaları kırmızının dışında, kavuniçi ve kahverengi gibi renklere de ulaşmışlardır. Aslında yün boyası olan kırmızı alizarin boya, Avrupa'daki fabrikanın kapanması ile tarihe karışmıştır.

Yazmacılıkta Kullanılan Teknikler

- 1) Kalem işi
- 2) Kalıp-kalem
- 3) Kalıpla

Kalem işi yazmalar, kalem işi yazma fırça ile kumaş boyandığı için daha çok resim sanatına yakındır ve örnekleri çok azdır.

“Yazmacılık sanatının en güzel örnekleri bu teknikle yapılmıştır. Bu teknikte desen önce beyaz kağıda çizilir ve gergefle gerilen kumaşın altına konularak aynen kopya edilir. Böylelikle desenin konturları çizilmiş olur.”¹¹

Deseni kumaşa geçirmek için kullanılan yöntem, silkme yöntemidir. Bu yöntemde kağıt üzerine çizilen desen konturları sivri uçlu bir iğne ile delinir. Bir tül bent parçasına kömür tozu doldurulur ve ağzı bağlanır. İğne ile delinmiş desen kumaşın üzerine konur ve kömür tozu ile tamponlanarak kumaşa geçmesi sağlanır. Tozların oluşturduğu konturlar fırça veya kaz tüyü ile çizilir ve içleri tablo yapar gibi renklendirilir.¹²

Kalıp kalem yazma sisteminde konturlar kalıpla basıldıktan sonra desendeki renkli kalacak kısımlar el (fırça aracı) ile boyanır.

Kalıpla yazma , tahta oyulmuş kalıplarla desenlendirilen yazmalardır. Kalıpların rölyef kısımları desene göre önce siyah kontur olarak basılır. Desendeki diğer renklerin baskısı da yine kalıpla yapılır. Bu teknik zamandan tasarruf sağlamasına rağmen el ile desenlendirilmiş yazmaların kalitesini veremez. Kalem işi yazmaların güçlüğü görülerek biraz daha kolaylaştırma metoduna gidilmiş ve tahta kalıplarla baskı yapılması düşünülmüştür.

Yazmacılıkta baskı işlemi şu şekilde tamamlanır;

11. Öz, Naime Didem.

12. TANSUĞ, Sabiha, “Kandilli Yazmaları”, Antik Dekor Dergisi, Sayı34, 1996, s.147.

“Baskı yapılan tezgahlar, tahtadan olup üzerleri bir kaç keçe ile kaplıdır. Keçenin üzerine muşamba ve en üstüne de ekseriyetle yün bir kumaş kaplanır. Tahtadan yapılmış boya teknesi içine boya boşaltılır. Üzerine bez gerilir ve kalıp bu bez üzerinden boyaya batırılarak tezgah üzerine gerilmiş kumaşa basılır. Bu usul zemini boyama da kullanılır. Konturlu desenler için kasnak adı verilen etrafi çerçevesi ve alt kısmına muşamba geçirilmiş boya teknesinin içine bir keçe ve üzerine çok ince kalitede bir bez konulur. Ayrıca iki tahta arasına sıkıştırılmış bir keçe vasıtasıyla

siyah boya iyice emdirilir ve kalıp boyaya doymuş olan keçeye batırılarak siyah renk, kumaşın üzerine basılır.

Yazmacılıkta desenlendirme, kontur baskısından sonra 4 işlem ile tamamlanır.

- 1) Şaplama
- 2) Kaynatma
- 3) Yıkama
- 4) Çeşitleme¹³

Desen ve Kompozisyon

Yazmalarda kullanılan kompozisyonlar arasında genellikle merkezden başlayarak dışa doğru açılan motiflerle oluşturulan

13. Kaya, Reyhan. “ Türk Yazmacılık Sanatı”.

daire kompozisyonlar ve kenarlarda kullanılan bordürler tercih edilmektedir. Yazmacılıkta kullanılan kalıplar düz yada yuvarlak bordürler oluşturmaya elverişli bir biçimde veya düz yüzeylere serpm motifler dağıtmaya uygun bir anlayış içinde hazırlanmaktadır. Kompozisyonu oluşturan kalıplar ya ulamalı devre(bordür) şeklinde veya birbirinden kopuk, tek tek motifler olarak tasarlanmaktadır.¹⁴

Desen ve kompozisyonlar yöreye göre bazı farklılıklar göstermektedir. Orta Anadolu'da karakalem ve elvan baskı ile doğal bir görünüş elde edilmiştir.

Karadeniz Bölgesinde hayvan figürlerinin ve geometrik elemanların merkezden kenara doğru geliştirilmesiyle tamamlanır. Sahile doğru yaklaşıldığında çiçek desenlerinin kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde el dokumacılığında kullanılan şal motiflerinin yazma desenlerinde biraz değişik biçimde

tekrarlandığı görülmektedir. İpekli kumaş üzerine de baskı ve batık metodu ile desenlendirme yapılmaktadır.

Güney Anadolu Bölgesinde, genel olarak aşındırma baskı tekniği kullanılmaktadır.

Marmara Bölgesinde, doğa güzellikleri kumaş üzerine aktarılmaktadır. Simetrik kompozisyonlarda sık sık kullanılmıştır. Bu bölgede en önemli çalışmalar İstanbul'da yapılmıştır. Bu nedenle "İstanbul Yazmalarında" çeşitlilik ve koleksiyon oldukça fazladır. Yas mendilleri, yorgan yüzleri, bohçalar, başörtüleri, yastık yüzleri ve bohçalarda farklı farklı kompozisyonlar kullanılmıştır. Genel olarak kullanılan kompozisyonlar;

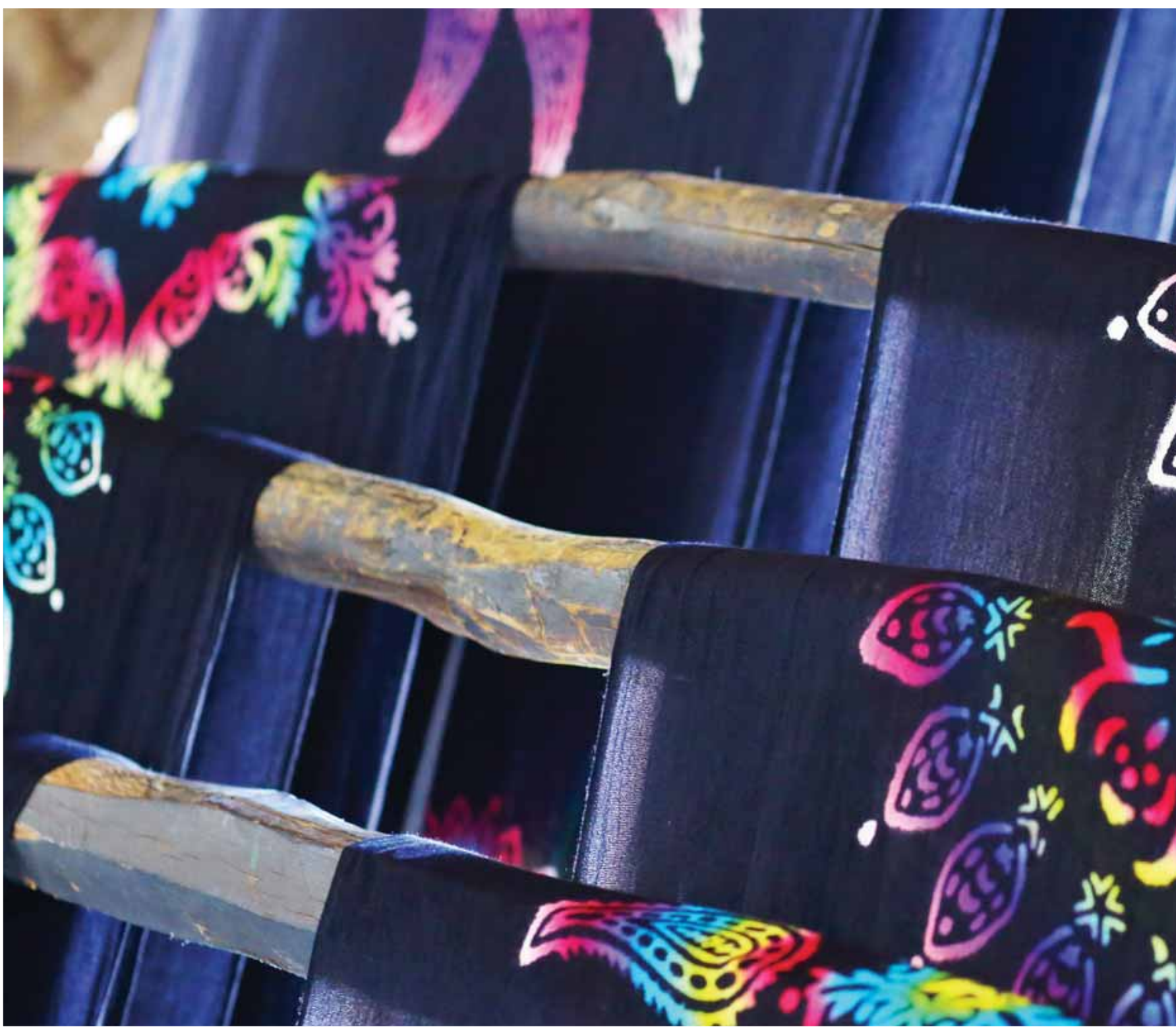
- Demetlenmiş ve sepet içinde buketlenmiş çiçekler
- Kurdelelerden meydana gelen fiyonklar
- Patlıcan motifleri
- Manzara resimleri

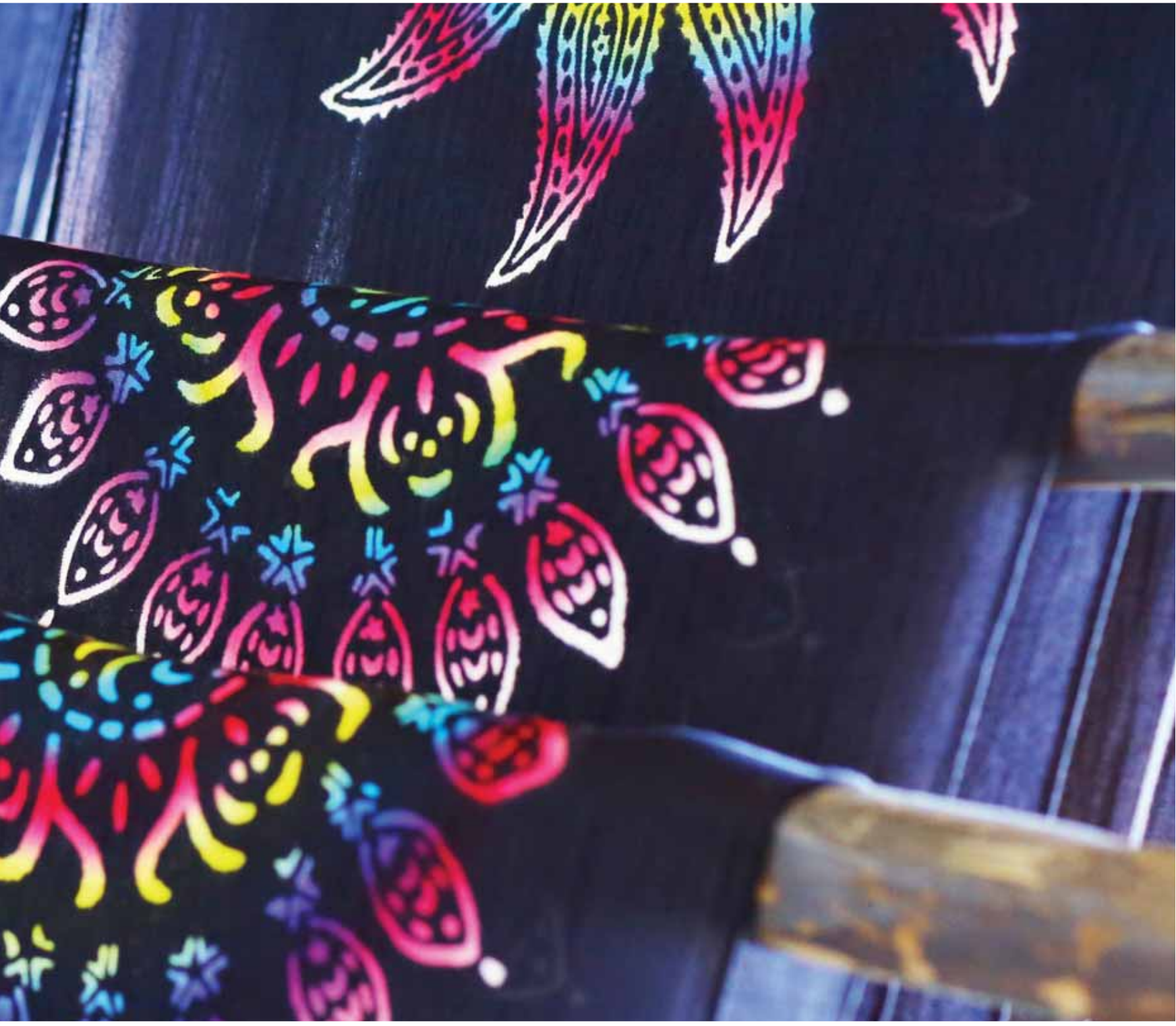

14. Tezel, Zeynep.

Osmanlı Döneminde Tokat'ta Tekstil

Osmanlı Döneminde Tokat'ta Tekstil

İnsanoğlu yaradılışından itibaren başlayan yaşam mücadelesinde, giyim eşyalarına büyük önem vermiştir. Giyim Kuşama verdiği bu önemi ilerleyen yıllardaki yeni kazanımlarıyla daha estetik ve sanatsal bir özelliğe kavuşmuştur. Kimi zaman hem cinsleri içinde ayrıcalık kazanmak, kimi zaman da karşı cinsin ilgisini çekmek için, hep güzeli, hem farklıyı aramış ve bu konu çokça gündemi işgal etmiştir. Öyleki bu amaçla kıtalararası ticari bir aktivite sağlamış, bu uğurda canı pahasına aşmaya çalıştığı yolları (ipek yolu) ihtas etmiştir. Bunun yan etkisi olarak bir çok sektörde gelişmeler olmuş, kültürel bağlar kurulmuştur. Günümüz modern dünyasında bu olgu çılgın bir serüven halinde devam etmektedir.

Kökleri tarihin derinliklerine kadar uzanan Tokat'ta serüven içerisinde önemli bir yer tutar. Coğrafi konumu ve ülkelerarası ulaşım yollarının kavşak noktası olması bir çok medeniyetin gelişip, filizlendiği Tokat'ta dönemin en nadide tekstil ürünlerinin de üretimine imkan sağlamıştır. Sadece üretim noktasında kalmayıp şehirde konaklayan ve ticaret için Tokat'a gelen (Uzakdoğu, Afrika ve Avrupa) değişik renk ve kültürdeki yabancıların giyim kuşamlarından ustalıkla faydalanıp, yeni ürün ve modellerin ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Üretilen bu yeni model ve ürünler yine bu yolla diğer ülkelere taşınarak dünya tekstilinin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

Evliya Çelebi bu konuyla ilgili olarak şunları zikretiyor: “ Beyaz pembe bezi... diyar-ı lahorda (Hindistan) yapılmaz. Güya altın gibi mücelladır.Kalemdar basma, yorgan yüzü, münakkaş perdeleri...gayet menduhdur.

Bu konu Tokat'ı gezmiş Avrupalı seyyahların dikkatini çekmiştir. Jean Tavernier Tokat'tan geçen ticaret yollarından bahisle “Tokat'ın en dikkate değer yanı Doğunun büyük transit merkezlerinden biri oluşudur. İran,Diyarbakır, Bağdat, İstanbul,İzmir vs. yerlerden hiç ardi arkası kesilmeden akan kervanlar, buradan geçerler.”

Joseph Tournefort ise; Tokat Küçük Asya Ticaretinin merkezi sayılmalıdır.” diye bahseder. Ayrıca İran başta olmak üzere ithal edilen ham ipeğin işlenip kumaş, kazzaziye, dikiş ipliği, düğme olarak 4000 kg kullanıldığını kalanın ihraç edildiğini anlatır.

18. yy da Kırım-Fransız Konsolosluğu yapan Charles de Peyysonel kitabında Fransız kumaşlarının satışında en büyük darbeyi Tokat'ta üretilen kumaşların sebep olduğuna sadece Kırım, Rusya ve Kafkasya'ya 500.000 top Tokat kumaşı satıldığını anlatır. Bu konuda sayısız örnek vermek mümkündür.

17.yy başlarında Valide Sultanlara has Voyvodalık olan Tokat tekstil başta olmak üzere diğer sektörlerin gelişmesinde mesafe sağlamıştır. Valide Sultanlar başta olmak üzere tüm saray mensuplarının giysi ihtiyacının önemli kısmı Tokat atölyelerinden üretilmiştir. Birçok ülke saraylarına da hediye olarak gönderilmiştir. Zümrüt taşlar ile kaplı olan altın kuşaktan ipekli kumaşlara kadar birçok tekstil ürününün Tokat'ta üretilip saraylarda kullanıldığının en güzel ispatı aşağıda sunacağımız belgedir.

Pamuklu Dokumacılık

Şeriye sicillerindeki kayıtlara göre pamuk, Kazova, Erbaa ve Nixsar ovalarında yetiştirilirdi. II. Abdulhamit devrinde çıkarılan salnamelerde Kazova'da yetişen ürünler sayılırken pamuk da zikredilmektedir.

Bugün Tokat İlinin hiç bir yerinde pamuk ekilmemektedir. Bir sıra, şimdi sular

idaresinin bulunduğu eski fidanlıkta hangi cins pamuğun yetişeceği tecrübe edilmiş ve Klevlent Amerikan pamuğu iyi netice vermişse de ekim için ekonomik bir durum elde edilememiştir.

Pamuklu Dokuma Hazırlığı

Pamuklar, haltaç denilen pamuk atıcıları tarafından atılır. Çıkırıklar, iğler ve teşilerle iplik haline getirilirdi. Pamuk iplikler

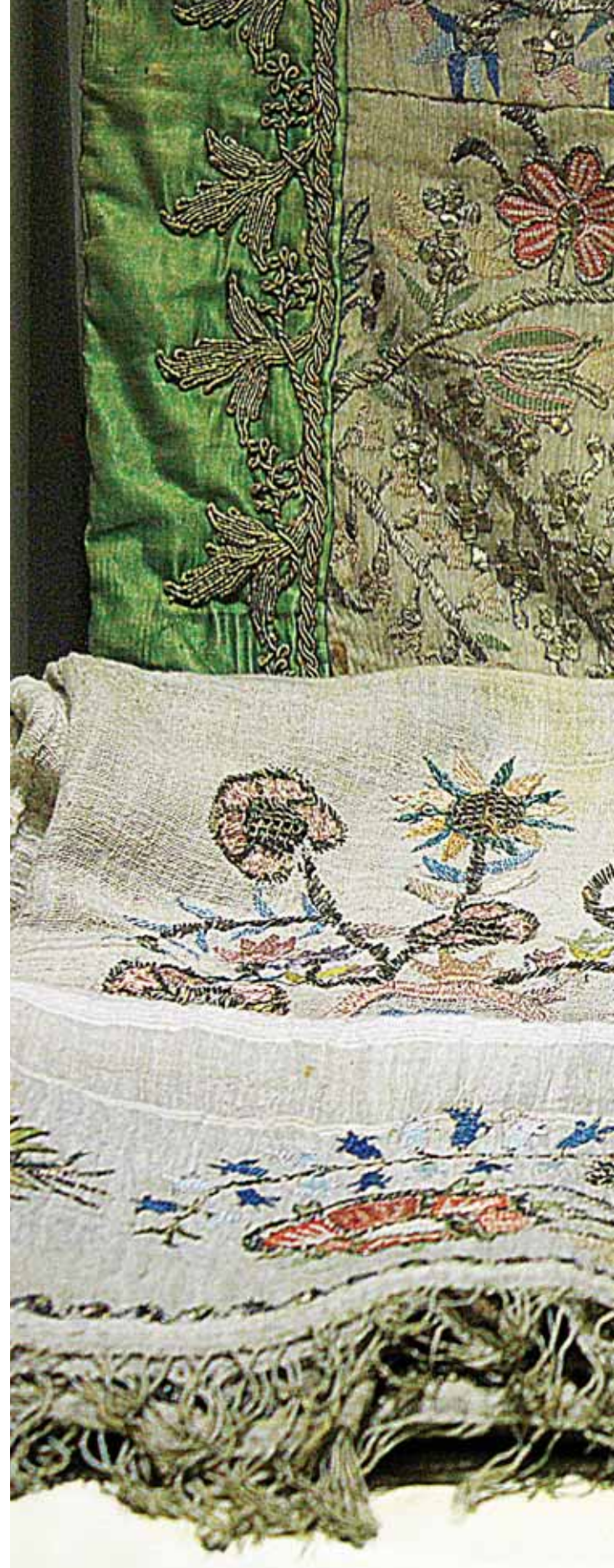
boyahane’de boyacılar tarafından istenilen renkte “boyanırdı. “Tezgahlar evlerde veya Bedistan da kurutulmaktaydı. İplikler tezgah sahiplerine dağıtıldıktan sonra tezgah sahiplerince dokunurdu. Bu dokuma, işine göre kalın veya beyaz renkli olmaktaydı.

Bedistan, sözü aslında “Bezistan” dır. Halk ağzında Bedistan olmuştur. Bezistan, bez işleriyle uğraşılan yer demektir.

Pamukla Yapılan İşlemler

Pamuktan, bez, peştemal, çorap, havlu, kavuk ve takye; döşek ve yorgan yüzleri, basma ve yazma yapılmaktadır. Kavuk ve takye gibi işler ipek veya simle işlenir; yorgan ve döşek yüzleri basma ve yazmalar özel kalıplarla renkli olarak süslenirdi.

Rusya ile yapılan bir ticaret anlaşmasında Rusya’ya gönderilecek eşya meyanında” Tokat Yorgan Yüzü” de yer aldığına göre Tokat basmacılığının oldukça ünlü olduğu anlaşılmaktadır.

Pamuklu Dokuma Esnafı

“Pamuklu dokuma esnafı olarak şeriye sicillerinde gördüklerim şunlardır :(Halis Cinlioğlu)

Hallacan	= pamuk atıcılar
Penbeciyan	= pamukçular
Puşiciyan	= örtücüler, yazmacılar
Basmacıyan	= basmacılar
Bezazan	=bezciler
Kavukcuyan	= Kavukcular
Takyeciyan	= takyeciler
Elvancıyan	= renklendiriciler
Kassaran	= çırpıcılar

Bunlardan başka peştemalci, iplikçi, çorapçı ve koltukçular da vardır.

Bu esnafın sayıları hakkında 1243 = 1828 tarihli bir sicilde şu malumat görülmektedir.

Pamuk atıcılar 40 tane

Bezciler 42 tane

Basmacılar 39 tane

Pamukçu ve çorapçı 20 tane

Elvarı boyacı 8 tane

Peşternalci 28 tane

İpekçilik

İpekçilik dut ağaçlarından elde edilen kozalardan yapılmaktadır. Dut dağlık alanlarda ve şehrin birçok yerinde yetişmektedir.

İpekten, ipek ipliği, tesbih ve başlık için püsküller, fes püskülü, sarık, yatak çarşafı, kefiye ve puşi (bir nevi örtü), mendil, iç çamaşır ve arşınla ölçülüp satılan çeşitli gramajda ipekli dokumalar yapılırdı. Ayrıca yünlü ve pamuklu dokumalar ipekle işlenir ve süslenirlerdi. Uçkur başları, çevre köşeleri, seccadeler, çeşitli cepkenler, bohçalar, takye, börk ve para keseleri, terlik yüzleri ipekle işlenen başlıca eşyalardandı.

Eskiden Tokat'ta bir ipek tartı yeri “Mizanülhari” vardı. Sulusokak'ta Bedestenlere bitişik bir yapı bu maksatla kullanılırdı. Yakın zamanlara kadar kapısı üzerinde “Mizanülharir” yazılı bulunan bu yapı, evkafça satılmış, bazı değişmelere uğramıştır. Herkes ipeklerini satabilmek için buraya gelmeye mecburdu. Tartılan ipeklerden bir miktar ipek alınır, şehirde hasıl olan ipek için ayrıca öşür (ondalık) verilirdi. Mizanülharir'in geliri Tokat Voyvodalığı kalemlerindendi. Bu gelir 2863,5 kuruş tutardı ve vergiyi ipekleri satın alan tüccar toplar, tımar sahibine verirdi. Subaşının müsaadesi olmadan tezgah kurmak yasaktı. Tezgah kuranlardan tezgah resmi diye bir para alınmazdı. Bu usule yalnız has ve tımar köyleri tabi değildi.

Avrupa rekabeti neticesi gerilemeye başlayan ipekçilik, geçim şartlarındaki değişmelerinden de tesirine uğramış ve bu yüzden ipekçi esnafı her yıl bir derece azalmıştır. Vergi kayıtlarına dikkat edilirse

1241 yılından 1260 yılına kadar ipekçilerin mükellef oldukları vergilerin çok azaldığı görülür. Bu da ipekli kullanımının azaldığını ve dolayısıyla esnaf sayısının eksildiğini gösterir.

Bugün ipekçilik vardır denemez. Fakat bazen iki bazen üç tezgahın ipekli işler dokuduğu görülüyorsa da bir kıymet taşıyacak değerde değildir. Özel siparişler yapan bu tezgahlardan bazıları beğenilmektedir.”(Halis Cinlioğlu)

Gazioğlu Hanı

Kabe-i Mescit mahallesi, Boyahane Sokağı'nda yer alan yapının kesin tarihini veren bir kitabe veya belge mevcut değildir. Ancak Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Pervane Hamamı Kurbünde 8 batısında) Müftü Hanı diye ifade edilen hanın Gazioğlu Hanı olduğu düşünülebilir. Gazioğlu Hanı, doğu batı yönünde açık avlu ve iki katlı olarak inşa edilmiş, dikdörtgen planlı bir yapıdır. Bugün çok harap olan hanın iç mekanları yakın zamana kadar yazma imalatçıları tarafından kullanıldığı için yazma imalatına uygun şekilde düzenlenmiştir.

Birinci katta, avlunun güneyinde beş oda mevcuttur. Bu odalar ahşap söveli ve dikdörtgen çerçeveli birer kapı ve üçer pencere ile avluya açılırlar. Birinci katta bu odalar dışında başka oda bulunmamaktadır. Avlunun batısında, avluya kemerlerle açılan beşik tonozlu hacimler sıralanmıştır. Bu birimlerin iç kısmındaki iki kapı, muhtemelen hanın bu yöndeki girişini oluşturmaktadır.

Biri avlunun doğusunda diğeri ise kuzeyinde yer alan iki merdivenle ikinci kattaki birimlere ulaşırlar. İkinci katta avluyu üç yönden çeviren revaklar oluşturulmuş bu revakların gerisinde ise farklı ölçülerde birimlere yer verilmiştir.

İkinci katta kuzey ve güney yönde

karşılıklı olarak sekizer oda sıralanmıştır. Batı yönde dört, doğu yönde ise tek oda yer alır. Yapının doğu ve batı cepheleri sonradan inşa edilen yapılarla kuşatılmış, güney cephenin üst kısmında ise bir sıra pencere dizisine yer verilmiştir.

Yola bakan cephenin ortasında basık yuvarlak kemerli giriş kapısı ile beşik tonoz örtülü bir koridordan avluya geçilmektedir. Cümle kapının solunda altı, sağında ise sekiz dükkan, yuvarlak kemerli birimler olarak dışarıya açılırlar. Cephenin üst kısmında üst kat mekanlarına açılan bir sıra halinde toplam otuz üç pencere açıklığı bulunur.

Üst kattaki odalar içerisine taş malzemedan yapılmış boya havuzları yazma boyama için özel olarak yerleştirilmiştir. Bütün birimlerde üst örtü, ahşap konsollarla desteklenen düz tavan şeklindedir.

Gazioğlu Hanı; moloz taş, tuğla, ahşap ve kerpiç kullanılarak inşa edilmiştir. Kuzey cephedeki dükkanların kemer ve sövelerinde, kesme taş kullanılmıştır. Yapı; şehir hanlarının bir başka grubunu teşkil eden, ikamete yönelik değil de üretime yönelik bir han olarak karşımıza çıkar. Bu türde üretime yönelik fonksiyonel birimlerin geliştirildiği hanlardan biride Bursa Koza Hanı'dır. Zamanla İstanbul'da da üretime yönelik han örnekleri verilmiştir.

Tokat Yazmacılığı

Tokat Yazmacılığı

Orta Anadolu'nun uygarlık yönü ile zengin olan Tokat ilinde yazmacılık tarihinin en az 600 yıllık tarihi vardır. Osmanlı döneminde özellikle 17. ve 18 yüzyıllarda Tokat el sanatlarına dayalı üretim giderek gelişmiştir. Tokat'ın yazma gelirlerinin Valide Sultanlara "has" olarak verildiği dönemde, kentteki hanlarda toplu olarak üretim yapan yazmacılar, işliklerinde hazırladıkları yazmaları boyahanelere verip ve karşılığında damga resmi ödemişlerdir. Bu vergiyi zorunlu kılmak amacıyla bölgede Tokat kenti dışında yazmacılık yapmak yasaklanmıştır.¹⁵

1232-1817 yılında bazı ustalar vergiden kurtulmak isteğiyle Zile ve Niksar taraflarına gitmişler ve bir müddet bu yolsuzlukta devam etmişlerse de 1236-1821 yılında bu gibi kaçak ustaların Tokat'a çevrilmesi ve açtıkları iş yerlerinin kapatılması sağlanmıştır.¹⁶

Yazmacılık yalnız boyahane içinde yapılmamıştır, boyahane dışında yazmacılık yapılan yerler de bulunmaktadır. Bunlar zamanlar azalmış ve kapanmıştır.

Günümüzde çeşitli nedenlerden dolayı yaşama savaşı veren el sanatlarından yazmacılık, geçmişte türünün en güzel örneklerini Tokat'ta vermiştir. 35-40 yıl öncesine kadar 5 büyük handa yürütülen yazmacılık gün geçtikçe azalmış bugün yalnızca tek handa yapılan el sanatı haline gelmiştir.

Beş Büyük Han;

- 1) Horozoğlu Hanı
- 2) Hacı Musaoğlu Hanı
- 3) Askerler Hanı
- 4) Beypazarı Hanı
- 5) Gazioğlu Hanı¹⁷

İki asır önce bir kervansaray olarak yapılan Gazioğlu Hanı, ortasında kuyusu olan büyük dikdörtgen biçimli avlusu ve üst

15. İncesoyluer, Cemal. "Mavi Ankara Sanat Dergisi".1987.

16. Cinoğlu, Halis. "Yazmacılık? Yeşilirmak Dergisi.

17. Demirci, Sırrı. Bitirme Tezi.

katta sıra sıra odaları olan bir yapıdır. Tokat İl merkezinde 1880 yılında Tokat eşraflarından Gazioğlu unvanlı kişi tarafından Yazmacılar Hanı olarak 3 bin m² alana alt iki katı taş ve üst katı ahşap olarak yapılmıştır. Osmanlı yazmacılık sanatını elinde tutmuş ve yazmaları pazarladığı alanlardan biriside burası olmuştur.

Tokat Anadolu'nun ortasına yakın bir bölgede bulunur. Orta Anadolu bölgesi ise medeniyetin, kültürün ve sanatın gelişimde merkez olmuştur. Tokat'ta basılan yazmalar o devrin özelliğini taşıyan hanlar içinde yapılmıştır.

Tokat'ta her bölgede kullanılan, her çeşit yazma basılmaktadır. Ancak Tokat yazmalarının en önemli özelliği "Elvan Baskı" oluşudur. Renkleri ve desenleri eşsiz güzelliktedir.

Ağaç Baskı Tokat Yazmaları

Baskı ve Tarihi

Resim ve yazıların aslına uygun biçimde, birden çok sayıda, çoğaltma işlemine verilen isimdir. Başlı başına bir teknik konu olan baskı işlemi, aynı zamanda bir sanat olarak tanımlanabilir.¹⁸

Baskı tekniği kullanarak resim ve yazı çoğaltmak için mutlaka bir kalıba ihtiyaç duyulmaktadır.

Hemen hemen her yerde bulunabilen ve işlenmesi kolay olan ağaç ve tahta gibi

maddeler dünyadaki bütün ülkelerde yapılan halk sanatlarına önemli ölçüde yardımcı olmuştur.

İnsanın sert çizimler üzerine desen oyma eğilimi Paleolitik dönemden beri görülmektedir. Kaya, boynuz ve kemik gibi malzemeler üzerine sivri bir aletle çekilerek meydana getirilen çizgiler bugünkü baskı sanatının ilk örnekleri olarak kabul edilir. Sümerler oyulmuş silindir mühürleri kil üzerinde döndürerek baskı tekniğini kullanıyorlardı.

Batı Avrupa'da baskı sanatı 15. yy'da Avrupa'nın bazı ülkelerinde kullanılmaya başlanmıştır. Baskı sanatının ilk olarak okulu İtalya'da Rafael tarafından kurulmuştur. Bu okulda öğrenciler Rafael'in eskizlerini kopya ederek gravür yapmışlardır. Gravür sanatın da 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar yağlıboya tabloları kopya ederek çoğaltma yöntemleri ağır basmıştır. 17. yüzyılda Flandr da Rubens Okulunun kazı ressamı, Rafael Okulunda olduğu gibi ustalarının yağlı boya ve eskizlerini madeni levhaya aktarma çabalarını sürdürmüşlerdir. 17. ve 18. yüzyıllarda resimden çoğaltma amacını aşarak baskı sanatına da yenilikler getiren ustalar yetişmiştir.

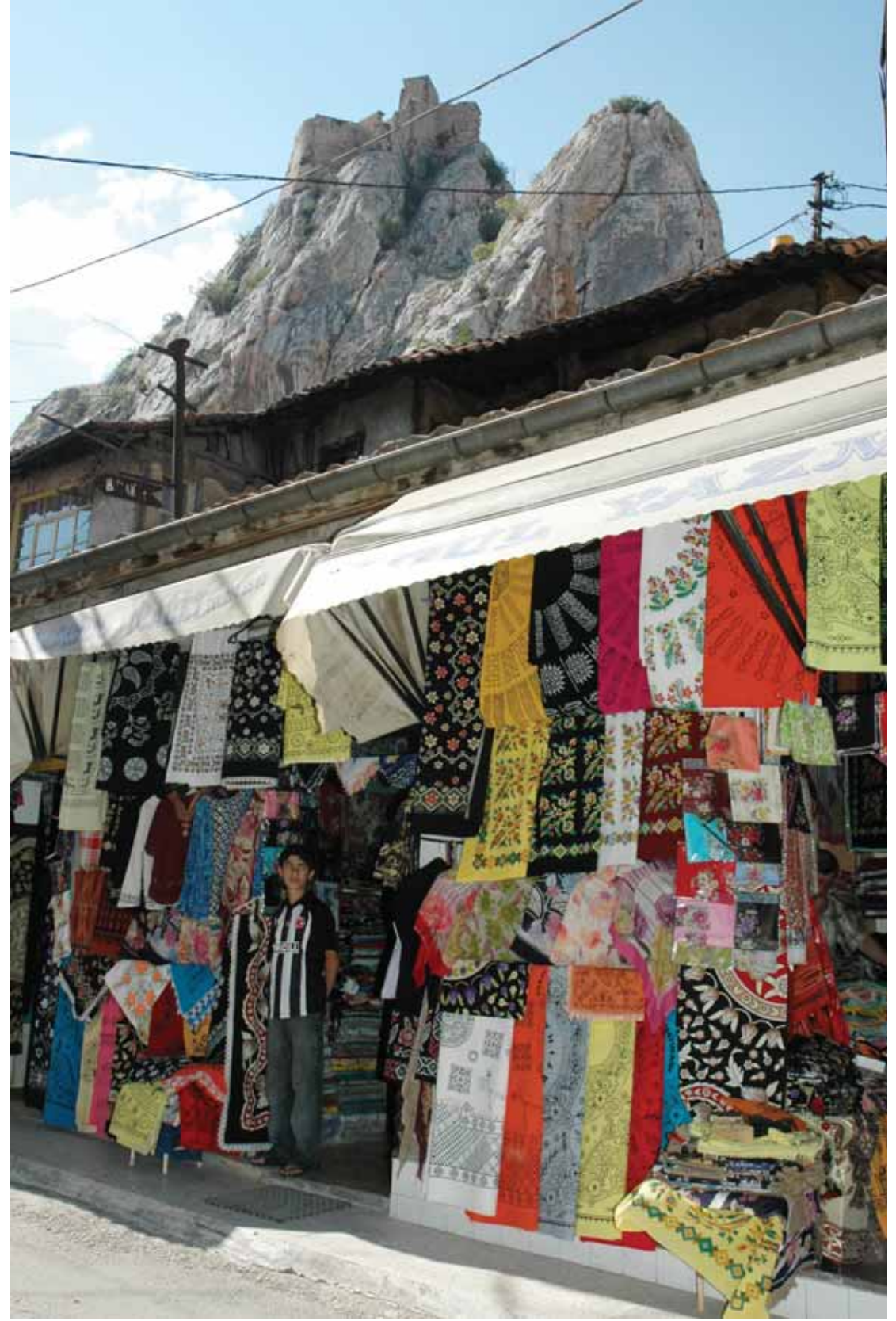
Çizgi, biçim niteliği ve yalın anlatımı ile ağaç baskı, tarihin her döneminde ilgi görmüş bir tekniktir.¹⁹

18. Tepecik, Adnan. "Baskı teknikleri". Ankara. 1999.

19. Kavuran, Tamer. "Baskı ve Grafik Üretim Teknikleri"

Kalıp Oymacılığı

Tahta kalıp oymacılığında kullanılan ağaç oldukça önemlidir. Bu kalıplar genellikle ıhlamur ağacından oyulur. Oyulacak ağacın çok kuru ve iyi fırınlanmış olması gerekir. Eğer öyle olmazsa ısladığında tahta düzgünlüğünü kaybederek bozulur ve net baskı elde edilemez. Kalıp yapımında armut ağacı ve sarıçam da kullanılır. Armut sert bir ağaç olduğundan çabuk aşınmaz. Oyulması güç olmakla beraber, bu ağaçtan yapılan kalıplarla daha uzun müddet baskı yapabilmek olanağı sağlanır. Sarıçam ise suya karşı dayanıklı olduğu için tercih edilir, fakat en çok kullanılan ağaç daha önce de belirttiği gibi ıhlamurdur.

Kalıplar oyulmadan önce sıcak balmumuna daldırılır. Buradaki amaç tahtanın balmumunu emerek oyarken kolaylık sağlaması içindir. Balmumunu emen tahta kalıp ayrıca dayanıklılık da sağlamaktadır.

Motifin kalıba aktarılması 2 şekilde yapılır.

1) Karbon kağıdı ile: Bu yazmada kaç desen veya kaç renk kullanılacaksa o kadar kalıp hazırlanır. Motif kalıba çizilmeden önce ağacın yüzeyi iyice zımparalanır. Zımpara ile düzeltilen yüzeye daha sonra karbon kağıdı yardımı ile motif aktarılır. Kalıpla beze baskı yapıldığında kalıptaki motif beze ters çıkmaktadır. Motifin solu sağa, sağı sola geçecektir. Bunun için elimizdeki motifi kalıba aktarmadan önce kağıdın arkasını çevirip motifi kağıdın arka tarafından ışıklı masada veya camda tekrar çizmek gerekir. Motifi arkadan çizdiğimiz haliyle karbon kağıdı aracılığıyla kalıba aktarırsak ancak motif ters olarak basılmaktan kurtulmuş olur.

2) Beyaz kağıda kırmızı boya usulü: Hazır kalıp çingene pambesine batırılarak kağıda basılır. Motif aktarılması düşünülen kalıplık ağacın yüzeyine ise geven sürülmelidir. Geven sürülmüş yüzeye, motif basılı olan kağıt kapatılır. Kağıt arkasından elle sıvazlanarak motifin ağaç yüzeyine geçmesi sağlanır.

Oyma Bıçakları

Kalıp Oymada Kullanılan Araçlar ve Kalıp Oyma

- 1) Oyma Bıçakları
- 2) İskarpela
- 3) Matkap
- 4) Mengene
- 5) Testere

- 6) Büyük İskarpela
- 7) Ağaç Tokmak
- 8) Törpü
- 9) Rende
- 10) İşkence

- 11) Keser
- 12) Bile taşı
- 13) Zımpara Kağıdı

Oyma işlemi küçük “Nakışbıl” adı verilen bıçaklarla yapılır. Eni dar ve geniş olan iki çeşit bıçak kullanılması bize kolaylık sağlar. Dar ve ince olan bıçaklarla motiflerin dar yerleri oyulur. Oyma yapılırken oyma bıçağı dik olarak tutulmalıdır. Bıçağın sapı el ile kavrandıktan sonra işaret parmağı bıçağın demirinin yanını

desteklemelidir. Bıçak, ıhlamur ağacına batırıldıktan sonra ileri doğru yarılarak kesme işlemi yapılır. Bıçak ileri-geri hareketlerle yalnızca kesmede kullanılmalıdır. Bıçakla kesme yaparken bıçak asla sağa-sola döndürülmemeli, bu şekilde bıçakla ağaç parçalarını koparma yoluna gidilmelidir. Aksi halde bıçak kırılacaktır.

Matkap

Kalıbın bazı yerleri delik açmak için kullanılır. Her zaman kullanılmaz. Açılan delikler kesilen parçaların kolayca kopmasını sağlar. Kalıp oymada el veya genellikle elektrikli matkaplar kullanılır.

İskarpela

Bıçaklar sadece kesme işinde kullanılırken kesilen parçaları koparma işi iskarpela ile yapılır. Kullanılan iskarpelaların uçlarının kalın ve ince oluşları bize oymada kolaylık sağlar. oyulacak yer dar ise ince uçlu iskarpela kullanılır.

Oyma işleminde motiflerin öncelikle orta kısımlarının oyulması gerekir. Eğer oymaya motifin dışından başlanmışsa, iç kısımları oyarken motifin duvarlarının dayanma gücü azalacaktır. Parçaları koparıırken iskarpelanın tutuluşu çok önemlidir. İskarpelayı kullanırken dikkat edilmesi gereken şey, motiflerin duvarlarını ezmektir. İskarpela ile parçalar koparılırken bazen sol elin baş parmağı yastık gibi kullanılır. Parmağın iskarpelanın baskısından etkilenmemesi için bu parmağa deriden başlıkta geçirilebilir. Oyma işi zevkli olduğu kadar çok dikkat gerektiren bir iştir. Çalışırken motifleri kesmeden, ezmeden, iskarpela ve bıçakları elinize

kaçırmadan çalışmak gerekir. Oyma işinde ustalaşmak zamanla bu konuda beceri kazanmaya bağlıdır. Kalıbın uzun zaman kullanılabilmesi için 1,5 cm derinliğinde olması gerekir. Derin olmayan kalıbın içi çabuk dolar ve tabanı yükselir.

Kalıba Tutamak Yapılması ve Kalıbın Mumlanması

Kalıba tutacak yapılması: Motifin oyulması bitince kalıbın arka kısmında elle tutulacak bir yer yapılması gerekir. Kalıbın arkasından testere ile kesilen bölümler çıkarıldıktan sonra, kalıp mengeneyle tekrar sıkıştırılırken motiflerin ezilmemesi için motifin önüne tahta parçası konulmalıdır. Kalıbın arkasının istenilen biçimde düzeltilmesi, iskarpela ve törpü yardımıyla olur.

Kalıbın mumlanması: Kalıp tamamen bittikten sonra, kalıbın %75 parafin %25 balmumu karışımı içine batırılır. Motifler iyice muma gömülünceye kadar kalıp mumlu eriyiğe batırılmalıdır. Muma bastırılma işlemi kalıp oyulmaya başlamadan önce de yapılabilir. Kalıbın oyulmasını kolaylaştırır. Bitmiş kalıbı mumlu eriyiğe batırmak uzun süre kullanılmasını sağlamak ve ona dayanıklılık vermek içindir. Böylece kalıp boyadan hiç etkilenmez.

Tokat Yazmalarında Kullanılan Kompozisyonlar/Motifler

Tokat yazmalarında kompozisyonu oluşturan motiflerde doğaya yakın bir anlatım şekli hâkimdir. Meyvesi bol olan yörede kiraz ve elmalar, çiçekler yazma kompozisyonunun ilham kaynağı olmuştur.

Yazmalarda çoğunlukla koyu renkler kullanılmıştır. Koyu kırmızı, bordo, patlıcan moru, koyu kahve, siyah renkler kompozisyona hakimdir. Kırmızı ve siyah renkli yazmalar Alevi Tarikatına mensup kişiler tarafından tercih edilmektedir. Bölgesel renk özelliklerini, bazı renklerin kullanış renk sebeplerini, daha çok çevre halkının yaşantılarında aramak doğru olur.²⁰

Tokat yazmaları genellikle koyu zemin üzerine çok renkli bir anlayışta olup, geleneğe bağlı sağlam bir renk armonisi sergiler.

Kullanılan Motif Özellikleri

Tokat yazmalarının desen ve kompozisyon özelliklerinden bahsederken Türk süsleme sanatının karakteristik özelliklerine değinerek, Osmanlıların kendilerinden önce Anadolu’da medeniyet kurmuş olan Selçuklu sanatlarının geleneklerine uydukları gözlenebilir.

Osmanlı sanatının İstanbul’un fethinden sonra dikkate değer bir atılım gerçekleştirdiğini belirterek bunun yanında Bizans sanatının karışık biçimlerden

olan süslemelerine rağbet etmediklerini görülmüştür. İslam dinini kabul eden Türklerin İslam’ın insan ve hayvan figürlerini yasaklamasından dolayı Türk süsleme sanatının dekoratif açıdan gelişmesi ve ilgi görmesine yol açmıştır. Osmanlılardan kalma olan çeşitli sanat dallarında çokça kullanılan kıvrık dal nakışı Rumi ve Hatayı olmak üzere iki üslûba ayrılmaktadır. Rumi üslup bir birine bağlı, uçları kuş gagalarını andıran yarım paletlerle sona eren spirallerden teşekkül eder. Hatayı üslûp ise ince kıvrımlarla birbirine bağlanan küçük veya büyük madalyonlar içinde toplanan rozet, çiçek ve yaprak motiflerinden teşekkül eder.²¹

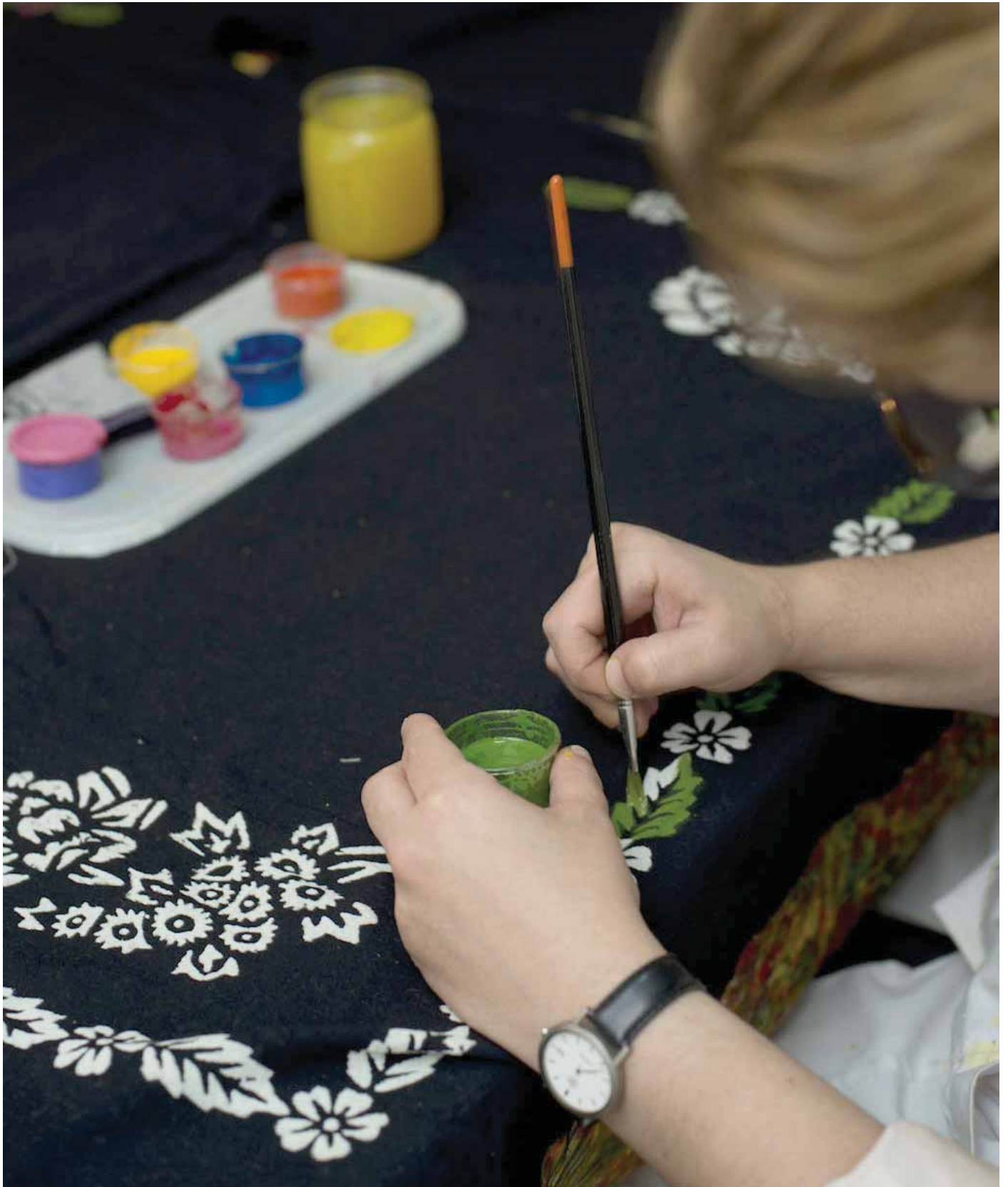
Anadolu’nun şirin bir ili olan Tokat’ da “Karakalem” ve “Elvan” olmak üzere iki tip yazmaların basıldığını görmekteyiz. Tokat yazmaları basılma teknikleri yönünden kalıpla yazma tekniğine girmektedir. Motifler konularını da daha çok bitkilerden almaktadır. Çok ender olarak somut konulara değinilmiştir.

Tokat yazmalarındaki konular, yöre insanının duygu ve düşüncelerini doğa ile bütünleşerek ifade etmeye çalıştıklarını açıkça göstermektedir. Gül, lale, sümbül, düğün çiçeği, horoz kuyruğu, gelincik, karanfil, hercai menekşe, dal ve yapraklar, haşhaş çiçeği gibi motiflerin seçiminde bir süreklilik fark edilmektedir. Figürlerle yapılan bezemenin azlığı figüratif konulardan özellikle kaçınıldığına işaret etmektedir.

20. Paşu Öztürk, Nergis. Tokat Yazmalarının Renk Motif ve Kompozisyon Özelliklerinin İncelenmesi”.

21. N. Öztürk.

Yazma Yapma Teknikleri

1) Kalem işi yazma; desen çizildikten sonra, içleri fırça ile resmedilerek boyanır. Kalem işi yazma fırça ile kumaş boyandığı için daha çok resim sanatına yakındır ve örnekleri çok azdır.

2) Kalıp-Kalem yazma da kontürler kalıpla basıldıktan sonra desendeki renkli kalacak kısımlar fırça ile boyanır.

3) Kalıpla yazma ise üç gruba ayrılır.

a) Karakalem: tek kalıp kullanılarak beyaz üzerine siyah, siyah üzerine beyaz işlenir.

b) Elvan işi: Bir motifin her rengi ayrı kalıp yapılır. Bu kalıplar üst üste gelecek biçimde beyaz zemin üzerine basılır.

c) Daldırma yazma: Renklere göre hazırlanan kalıpların basılmasıyla meydana gelen motifler tutkal veya balmumu ile kapatılır. Kumaş daha sonra boyaya batırılır. Böylece motiflerin dışında kalan yerler boyanmış olur.

Yazma Kompozisyonları Dairesel Planda Gelişen Kompozisyonlar

Birçok kompozisyon ortadan başlayıp, dışa doğru geliştirilen daire planındadır. Bu plan üç bölümden oluşur.

Göbek Motifi: Yazmanın tam ortasında yer alır. Tek kalıpla basıldığı gibi yarım daire şeklindeki kalıbın iki defa, çeyrek daire şeklindeki kalıbın dört defa basılmasıyla da yuvarlak formda oluşan motifler ortaya çıkar. Genellikle göbek motifi etek ve sofrta bezlerinde kullanılır. Göbek motifinden sonra yer alan motifler, göbek motifinin çevresinde dairesel bir düzende basılan motiflerdir. Kenar suları, yazmanın kenarlarını çevreleyen motiflerdir.

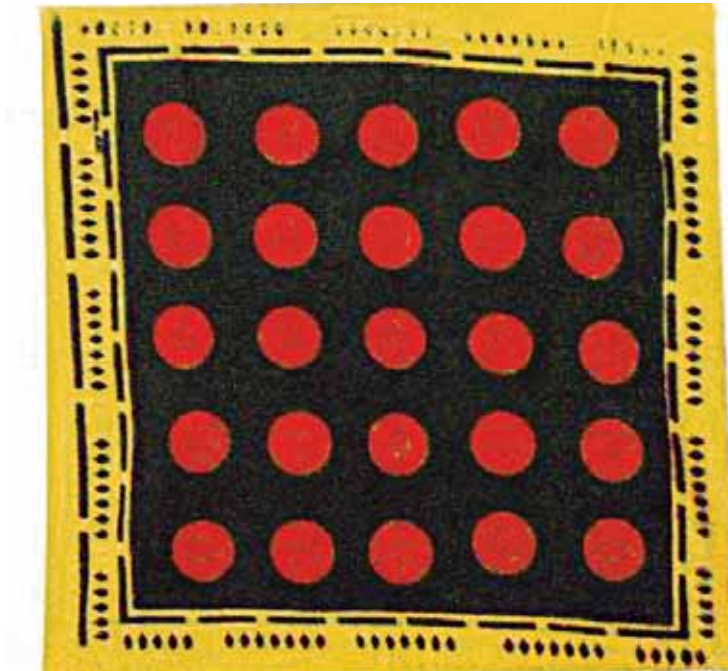

Yüzeyi Tamamen Dolduran Motiflerle Kompozisyonlar

Tokat Elmalısı

Genellikle siyah zemine kırmızı ya da mor olarak basılır. Elma motifi yüzeyin her alanını kaplayacak şekilde tekrar motiflerden oluşur. Kenar süslemesi olarak daha çok “U” şeklinde içe dönük iri benekli motifler kullanılır. Tokat Elmalısı siyah zemine kırmızı veya kırmızı mor alarak basılmış elma motifleridir. Bu desen Zile dolaylarında kullanılmaktadır.

Aynalı Yazma

Bu yazmada zemin boş bırakılacak şekilde tasarlanmış olup, zemin boşluklarını oluşturmak için dairesel şeklindeki elma motiflerinden faydalanılmaktadır.

Tokat Yarım Elmalısı

Genellikle siyah zemine kırmızı ya da mor olarak basılır. Elma motifleri parçalanarak düzensiz şekilde kullanılacak şekilde tasarlanmıştır. Tokat Elmalısı ile arasındaki fark elma şeklinin deforme edilmesi ile kullanılmış olmasıdır.

Tokat Kirazlısı

Bu yazmanın tasarlanmasında sarı, kırmızı, beyaz zemin renklerinden faydalanılmıştır. Zeminin tamamen kiraz motifi ile doldurulması ile oluşur. Kenar bordürü ise paralel çizgiler arasında yerleştirilmiş üçgen ve beneklerden oluşur.

Kare Planda Gelişen Kompozisyonlar

Tokat Beşlisi

Tokat İçi Dolusu ve kenar suyunun kullanıldığı yazmadır. İsminden de belli olduğu gibi motifin zemine merkeze bir kenarlara da dört defa basılmasından meydana gelir. Bu kompozisyon artık basılmamaktadır.

Tokat İçi Dolusu

Kare bir kalıp içerisinde kıvrılan “U” biçiminde yerleştirilen bir dal üzerine farklı boylarda yerleştirilmiş birçok çiçeğin yan yana getirilmesi ile oluşur. Tokat İçi Dolusu yüzeye kalıbın dokuzken basılması ile meydana getirdiği için bu ismi almıştır. Kenar suyu olarak kullanılan motifin kenarlarında beşli yatay çizgiler içerisinde ise iri fasulyeyi andıran bir motif yer alır. Bu yazma Tokat yöresine ait bir yazma türü olup zemin rengi kırmızı tercih edilir.

On Altı Fulyalı Yazma

Kıvrımlı “S” şeklinde dal üzerine sıralanmış çiçek motiflerinden oluşur. Zemine yukardan aşağı doğru dört kez soldan sağa doğru dört kez basılmak sureti ile toplamda on altı kez motifin tekrarlanmasından oluşur. Kenar motifinde ise yine dal üzerine yerleştirilen çiçeklerden oluşur.

Çengelköy Yazmalar

Çengelköy Yazma

Bu yazma da Tokat İçi Dolusuna benzer özellikler gösterir. Bir motifin dokuz kez tekrar edilmesinden meydana gelir. Kenar motifi olarak ise kenarlarından birbirine bağlanmış dörtgenlerden oluşur. Bu yazmada kırmızı, sarı, mavi, yeşil renkler kullanılır. Yazma haricinde elbiselik eteklik olarakta tercih edilen bir motiftir.

Tokat Üzümlüsü

Bu yazma Tokat İçi Dolusu ve Çengelköy yazma özelliklerini göstermekte olup aralarındaki fark tercih edilen üzüm motifinden kaynaklanmaktadır. Üzüm motifi “S” hafine benzer bir alana yerleştirilmiş olup zemin rengi olarak mor ve kırmızı renkler tercih edilir. Bu yazmada kırmızı, sarı, yeşil renklerde tercih edilir; ancak zemin rengi olarak tercih edilen mor renk bu yazmanın Tokat Morlusu olarak da adlandırılmasına sebep olmuştur. Tokat İçi Dolusu deseninin bozularak değiştirilmiş bir şekli “Tokat Üzümlüsü”dür. Buna “Tokat Morlusu” da denir. Bu desen de çiçek motifi üzüm salkımı şeklindedir.

Kenar Bordürlü İçi Boş Yazmalar

Trabzon Kenar

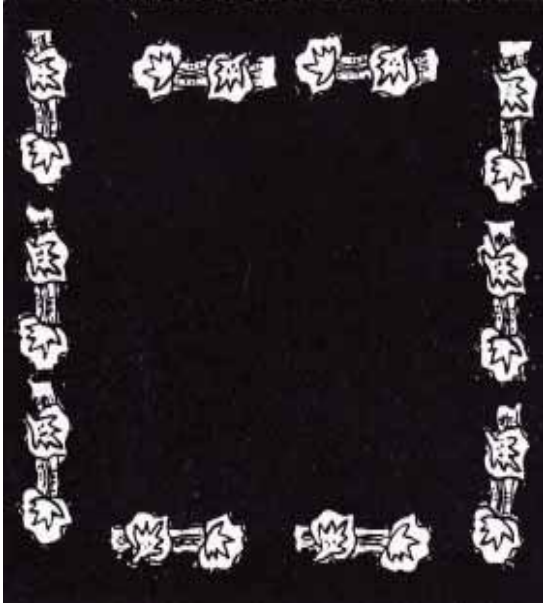
Bu yazma türünde zemin rengi siyah olarak kullanılır. Sarı renkli bordür içerisinde kırmızı ve sarı renkli çiçekler yerleştirilir.

Asma Yaprağı

Bu yazma türünde asma yaprağı bordür olarak düşünülmüş olup karşılıklı iki kenara dörder adet basılırken, diğer iki kenara üçer adet basılmaktadır. Zemin rengi siyah motifler ise kırmızı ve yeşil olarak basılmış

Kaynana Yumruğu

Yazmada kullanılan motifin yumruğa benzemesinden dolayı esprili bir biçimde ‘Kaynana Yumruğu’ olarak isimlendirilmiş, Tokat’a has bir yazma çeşididir. Bu motif yazma kenarlarının karşılıklı kenarına üçer adet diğer iki kenarlarına ise ikişer adet basılması ile elde edilen motiflerdir. Zemin sarı ve siyah olarak düşünülür. Siyah zemin üzerine yeşil, kırmızı, sarı ile baskı yapılırken sarı zemin üzerine kırmızı ve yeşil renklerle baskı yapılır.

Purket Yazma

Bu yazma türünde zemin rengi sarı ve siyah olarak kullanılır. Purket motifi üç yaprak içerisine yerleştirilmiş bir büyük çiçek ve iki tarafına yerleştirilmiş iki çiçek demetinden oluşur. Motif karşılıklı iki kenara dörder adet basılmış olup boş kalan diğer iki kenarında boşluklarına birer adet basılmak suretiyle üç adet motif basılmaktadır. Bu motiflerde sarı, kırmızı, mor ve yeşil renkler kullanılmış.

Dikdörtgen Olarak Tasarlanmış Yazmalar

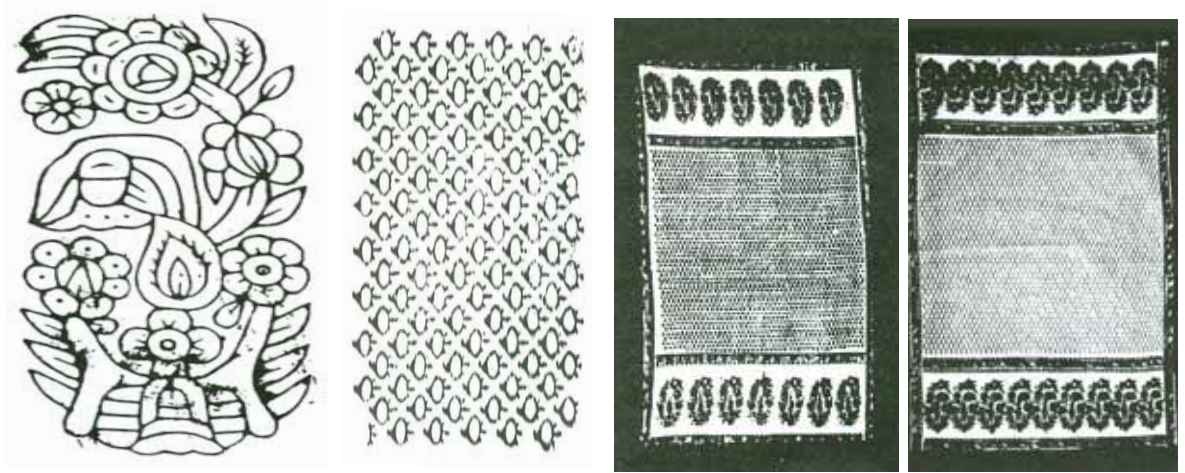

Sinekli Hamamiye

Zemin üçe bölünmüş olarak tasarlanır. Kullanılan motifler farklılık gösterir. Alt ve üst motiflerde çiçek motifleri sitemize edilmiş şekilde kullanılırken orta motifinde sineğe benzer şekiller kullanılmaktadır. Orta motifi sık ve biri birinin tekrarı olan motiflerin yoğun kullanılması ile oluşur.

Dokuz Dallı Sinekli Hamamiye

Dokuz Dalından Biri Oratada Kullanılan Motif

Yedi Dallı Hamamiye

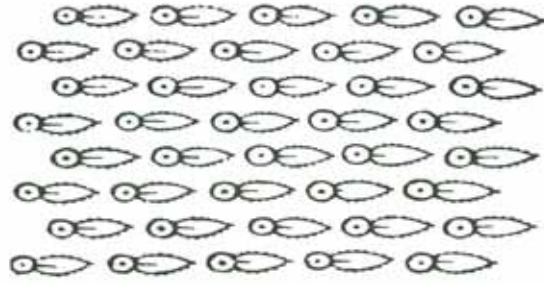

Şam Hamamiye

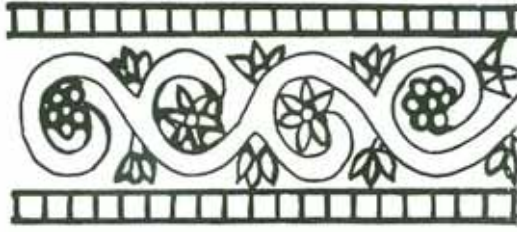
Zemin rengi olarak genelde bordo ve siyah kullanılır. Yüzey üç parçaya bölünür. Ortaya bademli olarak adlandırılan motif yerleştirilir. Kenarlara ise 5-6, 7-9 kez tekrarlanarak basılan Şam Hamaliye motifi konulur.

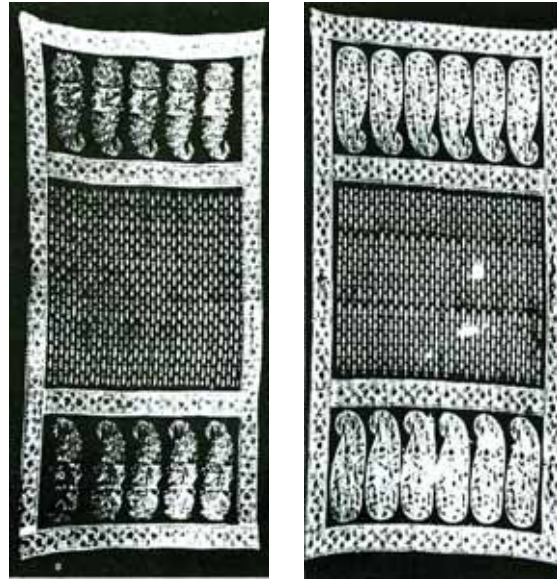
Üst ve Alttaki Basılan Motif Şam Hammamiye

Şam Hamamiye'nin Kenar Motifi

Şam Hamamiye Orta Motifi (Bademli Motifi)

Beş ve Altı Dalli Şam Hamamiye

Tokat Yazmalarında Kullanılan Renkler

Tüm Anadolu'nun her yöresinde yaşayan halkın kendine özgü sağlam bir renk anlayışı vardır. Anadolu halk sanatçısının, sanat ve renk kültürü olmadığı halde kullandığı renklerdeki uyum ve düzen oldukça güzeldir. Anadolu'da gelişen halk sanatlarından renk ayrılıkları bölgesel olarak farklılık gösterir. Anadolu'da yazmacılığın merkezi konumunda olan Tokat için de aynı durum geçerlidir.

Bir bitkinin sapının yaprağının veya yemişinin ellerini boyadığını fark eden insanoğlu, o bitkiden bu boyayı elde etmeyi başarmış ve bununla yaşantısının her parçasını renklendirmeye çalışmıştır. Önce bu boyaları yaşadıkları mağaraların duvarlarına resim yaparken kullanan tarih öncesi devrin insanları, sonra bu bitkileri

suda kaynatmak sureti ile elde ettikleri boyanın içine iplik batırıp renklendirmek sureti ile dokumacılığın içine sokmuş, sonra da hayatın bütün safhalarında kullanmaya başlamıştır.²²

Tokat yazmaları genellikle bitki ve ağaçlardan elde edilen boyalardan meydana geldiği için Tokat ve çevresinde bolca bulunabilen ve daha çok koyu renkler veren bitkilerin renkleri hâkimdir. Geleneğe bağlı bir biçimde oluşturulan baskılarda sağlam bir renk armonisi vardır.

Tokat yazmalarında en çok tercih edilen renkler ise şunlardır: Patlıcan moru, koyu kırmızı, fes rengi (güvez) sarı, mavi, siyah, yeşildir. Siyah olarak kullanılan renk genelde ya zemin rengi ya da kontur rengi olarak tercih edilmektedir.

22. Erkan, Neslihan. "Tokat Yazma Baskı Sanatı".1990.

Tokat Yazmalarında Kullanılan Boyalar

Tokat'ta Boyacılık

Tokat ve civarında yetişen cehri, kök boya denilen bitkilerle palamut “meşe kozağı” ve mazıdan boya çıkarılırdı. Cehri ve kök boya basma ve yazmacılıkta, palamut ve mazı kösele ve dericilikte kullanılırdı. Ceviz ve kabuğu da iplik boyamada kullanılırdı. Cehri, 1-2 metre yüksekliğinde bir ağaçtır. Mahlep gibi küçük meyveleri vardır boya bunlardan elde edilir. Boyanın rengi sarıdır. Bugün pek az kullanılmaktadır. Kök boya, küçük bir ottan çıkarılmaktadır. Halk bu ota “boya otu” demektedir. Boya, otun kökünden çıkarılır. Boyanın rengi al ile turuncu arasında bir renktedir.

Boyanın Çıkarıldığı Yer: Boya resmini almak için boyahane denilen yer kullanılmıştır. Boyahane Kabe-i mescit mahallesinde taş bir yapıdır. Eski kayıtlara göre tek kat ve kargir olduğu anlaşılmaktadır. Bugün ikinci ve ahşap bir katı vardır ve yazmacılar tarafından kullanılmaktadır.

Boyahane, tamgahane, alboyahane, bir kargir mahzen, tüccar eşyasını muhafaza için ayrı bir kargir mahzen, on sekiz tane kargir oda, mukataa eminelerine mahsus bir kargir menzilden ibaret olan yapının yıllık icarı “1200” kuruş olarak belirlenmiştir.

Yapı, Defterdar Hacı Mustafa Efendi soyuna ait kütüphane vakfından olmakla icarı onlara gönderilirdi.

Boyahanenin İdaresi: Boyahanenin baş memuruna “Boyahane emini” denirdi.

Boyahane emini, boyahane içerisindeki esnaftan icarlarını alır, aidat ve resimlerini “vergilerini” toplar, defterini şeriyeye tanzim ettirip Darphane-i Amire gönderirdi.

Boyahane Darphane-i Amire mukataasından olduğundan Emine ora ile temasta bulunurdu.

Boyahanenin bir de “yiğitbaş” denilen amele başı vardı. Boyacı amelesinin işleri şeriyeye ve Boyahane Emine marifetiyle görülürdü. Yiğitbaşını Boyahane Emine tayin ederdi.

Boyahane Emine yardımcı olarak da “Kethüda” bulunurdu.

Boyahanenin Gelirleri: (1220 = 1805) tarihli bir sicile göre mazının beher okkasından birer para, kökboyasının beher okkasından birer para, ala cehrinin beher okkasından üçer para, mazı nevinden olan palamutun beher İstanbul kantarından on beşer akçe resim alınır. Boyahanenin ikinci bir geliri de boyanan yazma ve basmalardan alınan damga resmiydi. Çitin (yazmanın) beher topundan yirmişer para damga resmi alınır.

“Başka Yerde Boyahane Açmak Yasağı” yazmaların başka yerlerde yapılmaması eskiden beri yasakken bazı ustalar vergiden

kurtulmak için Zile ve Niksar taraflarına gitmişler, boyahanenin gelirine zarar vermişlerdi. Uzun yazışmalar olmuş, nihayet boyahane çalışan boyacı ve basmacı esnafının başka yerlerde boyahane açmasını ve Tokat boyahanesinin aksamasını önlemek için kaçak ustaların Tokat boyahanesine çevrilmeleri ve açtıkları boyahanelerin kapatılması emredilmişti.

Bitkisel Boyalar: Armut Ağacı, Bağ(Üzüm) Yaprağı, Boyacı Aspirin, Bakam Ağacı, Mordan, Bakam (Kırmızı), Cehri, Ceviz Ağacı, Çivit Otu, Ebe Gülmeci, Elma Ağacı, Haşhaş Çiçeği, Hava Cıva Otu, İhlamur Ağacı, Karadut Ağacı, Kestane Ağacı, Kıbrıs Çiçeği, Kızıl Ağaç, Kitre, Kök Boya, Meyan Kökü, Nar Ağacı, Nevruz Otu, Palamut, Papatya, Safran, Yabani Gül (Kuş Burnu), Saman, Sarı Kök, Soğan, Şeftali Ağacıdır.

Hayvansal Boyalar: Kırmızı ve purpurdur.

Kimyasal Boyalar: Günümüzde çok az kalan yazmacın esnafı artık kök boya veya bitkisel boyalardan elde edilen boyaları çok fazla kullanmamaktadır. Ancak doğada çok bulunan elde edilmesi kolay olan ceviz ve benzeri boyacı bitkilerden yararlandıkları görülmektedir. Ülkemize 1880'lerden itibaren giren sentetik boya özellikle alizarin ve anilinün ülkemize girmesi ile kökboyası yerini sentetik boyalara terk etmiştir. Sentetik boyaların hem elde edilmesi kolay hem de daha çok renk seçeneği vardır.

Akçemin Boya: Serigrafi baskı için hazırlanan bir boya türüdür. Hazır ve kimyasal ipek baskı boyaları ile renklendirilir. Günümüz yazmacılığında bolca kullanılır.

Renk ve Desenlerine Göre Tokat Yazmaları

Tokat'ta "Karakalem" ve "Elvan" olmak üzere iki tip yazma basılmaktadır. Renkli yazmalara elvan, siyah-beyaz basılanlara karakalem adı verilir.

Desen yönünden Tokat yazmaları doğal bir görünüme sahiptir. Doğadaki motifler özellikleri kaybetmeden kalıp üzerine aktarılmıştır. Doğadan alınan bitki motifleri çiçek ve meyve desenleri kalıp ustası tarafından kumaşa aktarılır.

Tokat'ta birçok yazma deseni basılmaktadır. Bunların bir bölümünde Tokat'a özgü desenlerle baskı yapılmaktadır. Tokat'a özgü olmayan desenlerle de baskı yapılmaktadır. Bu desenlerin basılması 1960'tan sonra olmuştur.

Yazmalar dört grupta incelenmektedir.

- 1) Tokat elvan yazmaları
- 2) Değişik yöre kalıplarıyla Tokat'ta basılan elvan yazmalar
- 3) Tokat karakalem yazmaları
- 4) Kağıt içi yazmalar

Tokat Elvan Yazmaları

- Tokat İçi Dolusu
- Tokat Beşlisi
- Tokat Üzümlüsü
- Tokat Elmalısı

- Tokat Yarım Elmalısı
- Tokat Kirazlısı
- Tokat İçi Boş
- Purket
- Kaşık Sapı
- Kaynana Yumruğu
- Asma Yaprığı
- Ev İşi
- Trabzon Kenar

Değişik Yöre Kalıplarıyla Tokat'ta Basılan Elvan Yazmalar

- Kandilli
- Çenkelköy
- Kilitli Yazma
- Laleli
- Drama
- Kestaneli
- Alaplı
- Fulyalı
- Parçalı
- Yarmalı
- Horoz Kuyruğu
- Cingoloz
- Şam Hamamiye
- Sinekli Hamamiye

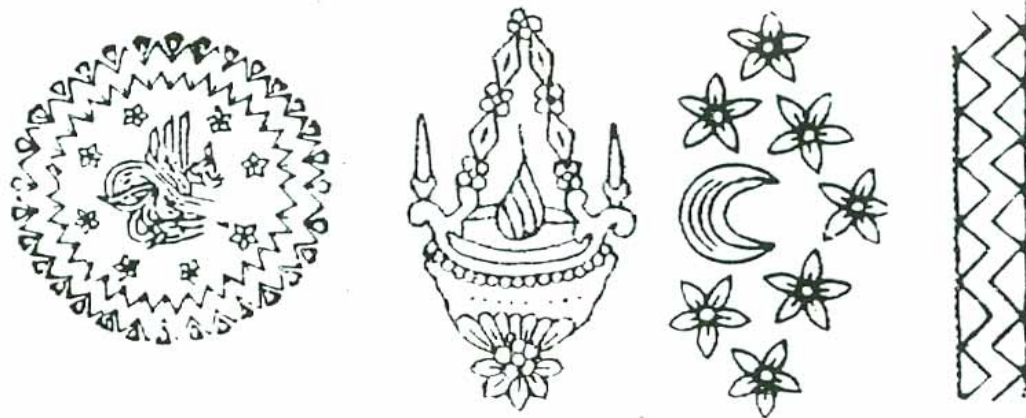

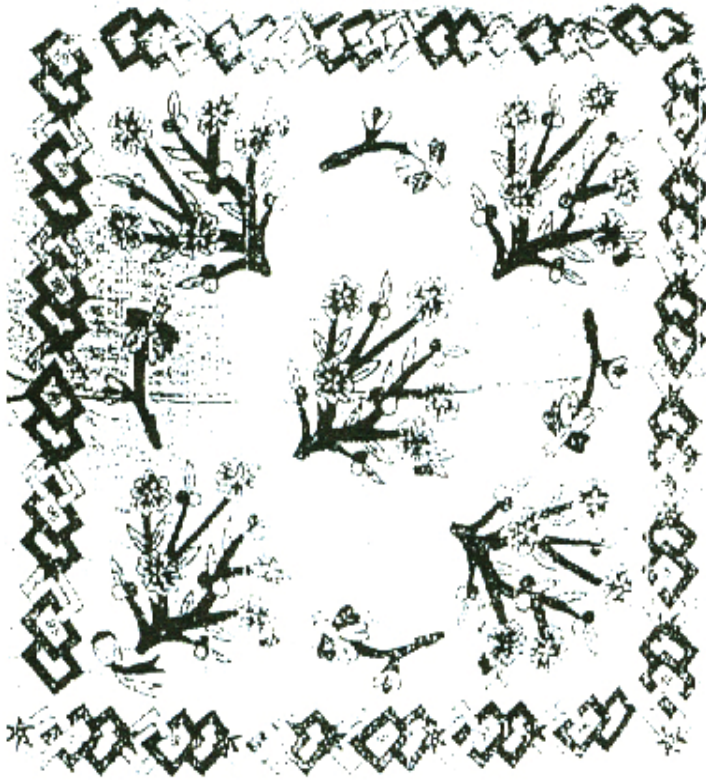
Kandilli

Köşelerinde kandil motifi kullanıldığı için adına kandilli denilen bu yazmada zemin beyazdır. Kenar renkleri farklı olarak hazırlanan çeşitleri vardır. Kenarlara “Şile” denilen bir aletle bazı yazmalarda siyah, bazılarında ise mor, kırmızı renkler sürülmek suretiyle çekilir. Ortaya tuğra motifi konulur. Köşelere kandil motifi, köşelerin arasına gelen yerlere ise ay-yıldızlı motifler konur. Ayrıca kenar bordürle çevrilidir. Sivas, Zile, Çorum Yöresinde kullanılır. Sivas köylerinde kadınlar madımak zamanı, madımak toplarken örtünürler.

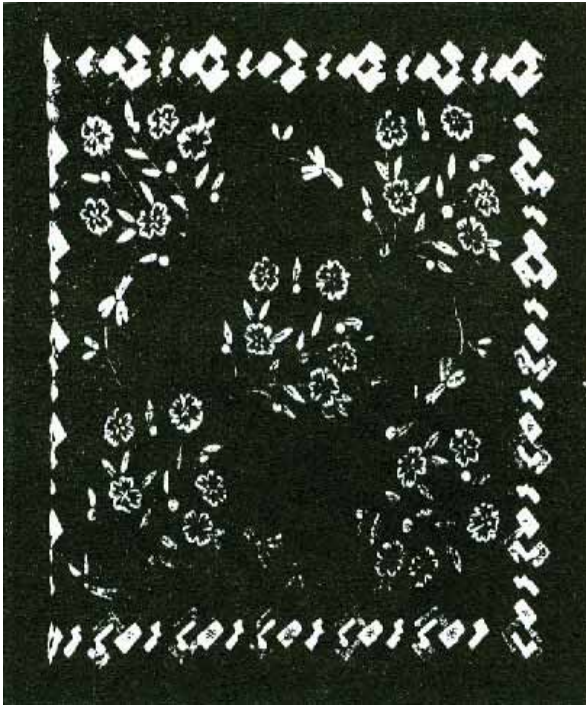
Kandilli Parçaları

Kilitli Yazma

80x80 ölçüsünde basılan bir yazmadır. Ortada kullanılan motif bahar dalı görünümündedir. Kenar motif olarak Çengelköy yazmasının kenarındaki eşkenar dörtgenler kullanılmıştır. Yalnız Çengelköy motifinden farklı olarak eşkenar dörtgenler iç içe geçmiş bir şekilde dizilmiştir. Zemini bordo veya beyaz olabilir. Kırmızı, yeşil, sarı, mavi renkler elvant renkleridir.

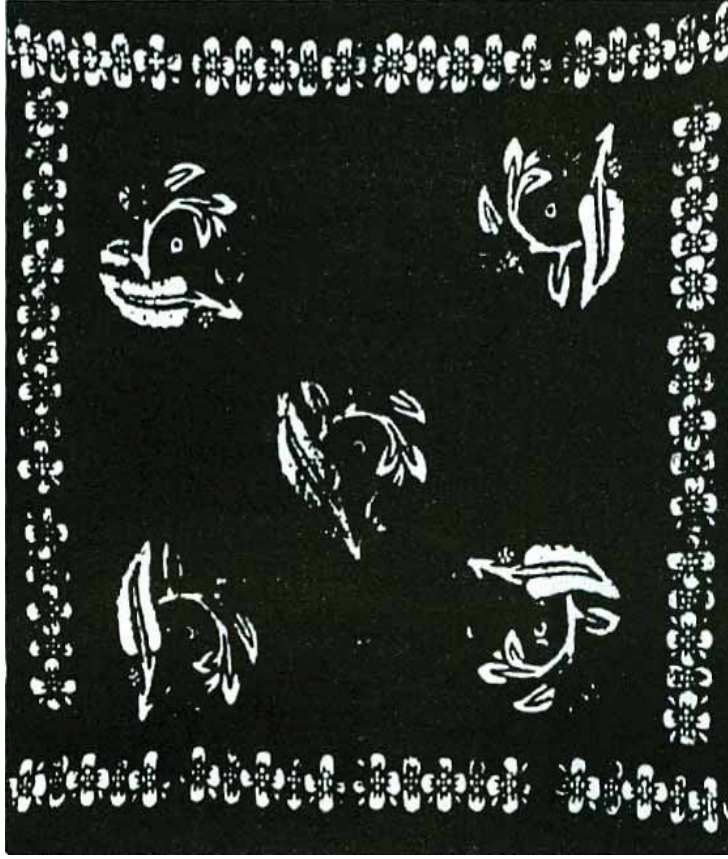

Zemini Siyah Kilitli Yazma

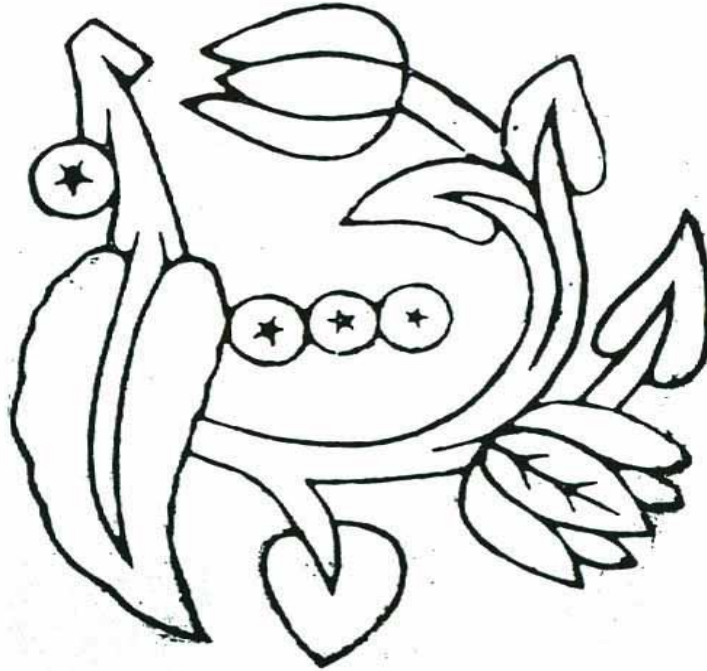

Kilitli Yazmanın Motifi

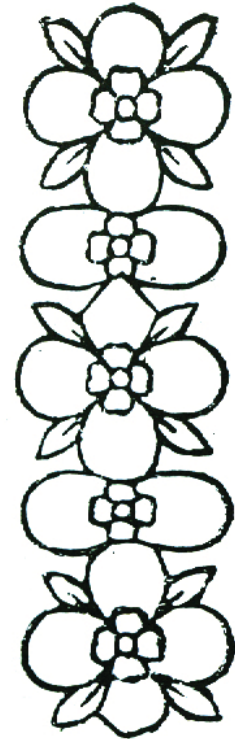
Laleli Yazması

Laleli Motifi

Laleli

Siyah zemin üzerine sarı, kırmızı, mavi, yeşil renklerle basılır. Yazmanın kompozisyonu ortaya beş adet basılan laleli motifi ile dört yapraklı çiçek motifinin yan yana basılmasıyla oluşan kenar bordürüyle tamamlanır. Dairesel biçimdeki lale motifi ortaya ve dört köşeye basılır. Siyah dışında zemin, sarı veya mavi olabilir. Afyon ve Kütahya yöresinde kullanılır.

Laleli Yazmanın kenar Motifi

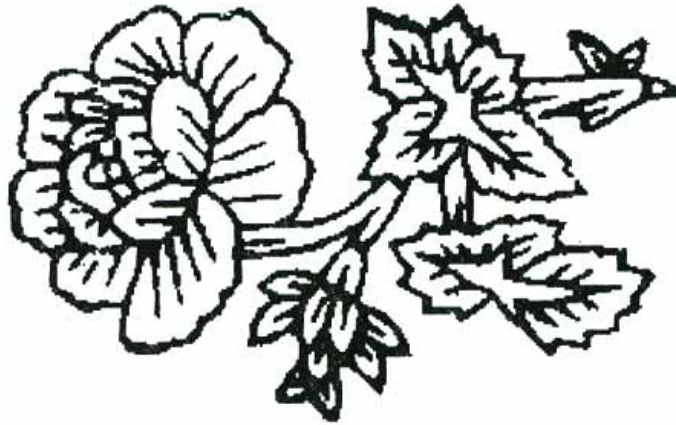

Drama

Bu yazmanın zemini siyahtır. Beyaz olarak da basılabilir. Yazmanın kompozisyonu, ortada dairesel planda birbirini takip eden beş gül motifi yer alır. Kenarda ise üç defa basılmış gül motifi vardır. Yazmanın kenarına basılan gül motifleri, ortadaki gül motiflerinden daha büyüktür. Yazma da kullanılan renkler sarı, kırmızı, yeşil ve mordur.

Drama Göbek Motifi

Drama Kenar Motifi

Kestaneli

Zemin siyahtır. Bu yazmada zeminde anilin boya kullanılır. Yazmanın ortasında kullanılan kestaneli motif yazmaya dokuz adet basılır. Kenar bordürü, sopa kenar denilen düz şerit biçimindeki bordür içinde yer alan, çiçek ve başak motiflerinin tekrarından oluşan motiftir. Yazmanın tüm desenlerinde kırmızı sarı, yeşil renkler kullanılır. Bu yazma daha çok Kastamonu, Zonguldak ve İstanbul yörelerinde kullanılır.

Kestaneli Motifi

Alaplı Yazma

Alaplı

Zemini kırmızıdır. Bu yazma da kestaneli motifi kullanılır. Yazmaya beş adet kestaneli motifi basılır. Motiflerin arasına ise küçük bir çiçek motifi konur. Kenar motifi ise şerit şeklinde yazmayı çevreleyen “Sopa Kenar” isimli motiftir. Elvant renkleri sarı ve yeşildir.

Bu yazmanın kestaneliden farkı zemin renginin değişik olmasında ve kestaneli motifinin daha az sayıda basılmış olmasıdır. Alaplı beş dallıdır. 80x80 ölçüsünde hazırlanır.

Fulyalı Motifi

Fulyalı

Yazmanın ortasına dokuz dallı olarak basılan fulyalı motifi altta simetrik biçimde yer alan iki yaprakla, orta “S” şeklindeki kıvrımları dal üzerinde yer alan çiçeklerden oluşur. Yazmanın kenar suyu yine çiçeklerden oluşur. Zemini siyahtır.

Parçalı

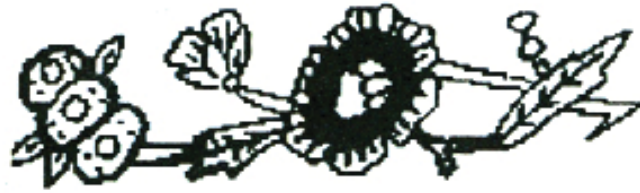
Bir kaç motifin basılmasıyla oluştuğu için bu yazmaya parçalı adı verilmiştir. 110x110 ölçüsünde hazırlanan bu yazmanın zemini siyah, elvant renkleri sarı, kırmızı, mor ve yeşildir.

Parçalı Ara Motif

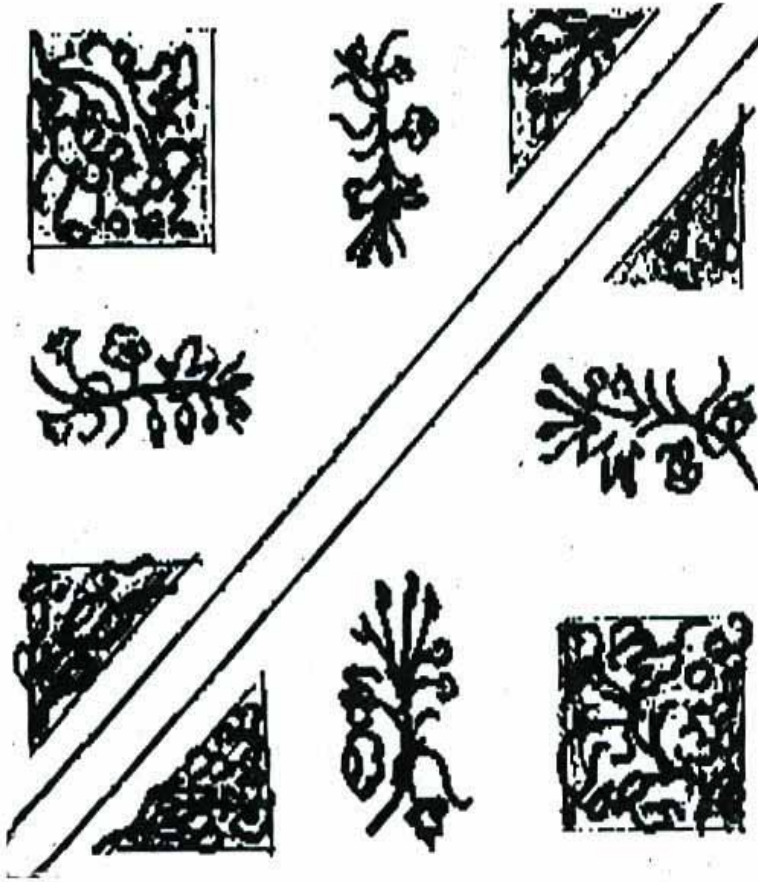

Parçalı Orta Motifi

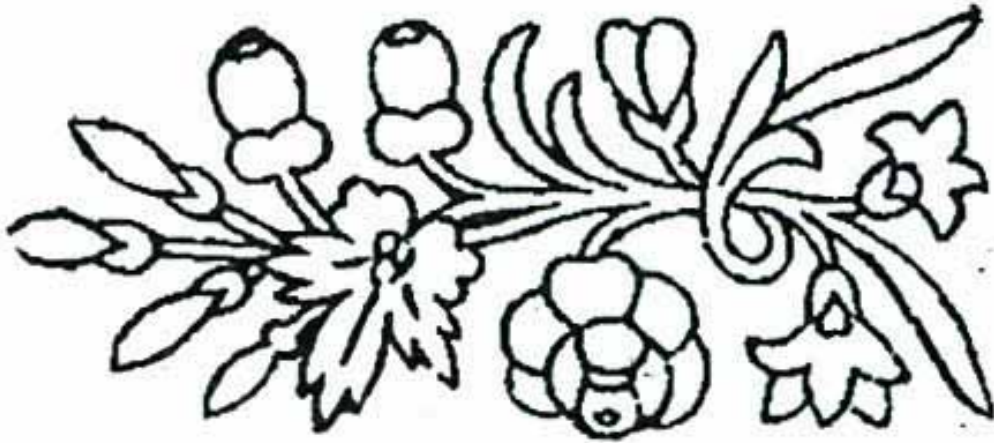
Parçalı Kenar Motif

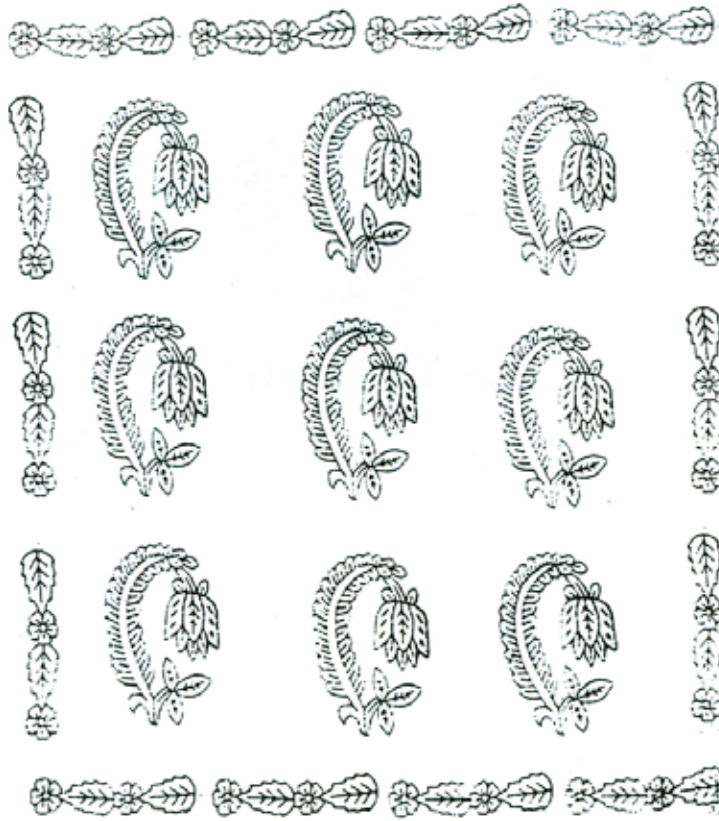
Yarmalı

Artık basılmadığı için örneğinin bulunmadığı bu yazmanın zemini sarı veya siyah olmaktadır. Elvant renkleri sarı, kırmızı, mor, yeşil ve kimyoni renktir. Yazma, yarmalı ismini karşılıklı iki köşesinin şerit biçiminde birleştirilmesinden alır. Yazma böyle ortadan ikiye ayrıldığı için “yarmalı” denilmiştir.

Yarmalı Motif

Horoz kuyruğu

Horoz ibiği de denilen bu yazmanın zemini siyah veya sarı olur. Horoz kuyruğunu andıran yarım daire biçimindeki motif dört köşeye basılır. Aralara ve ortaya basılanlarla dokuza tamamlanır. Art arda birbirini takip eden yaprak ve çiçeklerden oluşan kenar motifi, karşılıklı kenarlardan ikisine üç adet, diğer ikisine ise dört adet basılarak kompozisyon tamamlanır. Siyah zeminli yazmanın elvant renkleri kırmızı, yeşil, mavi iken, sarı zeminde kırmızı ve yeşildir.

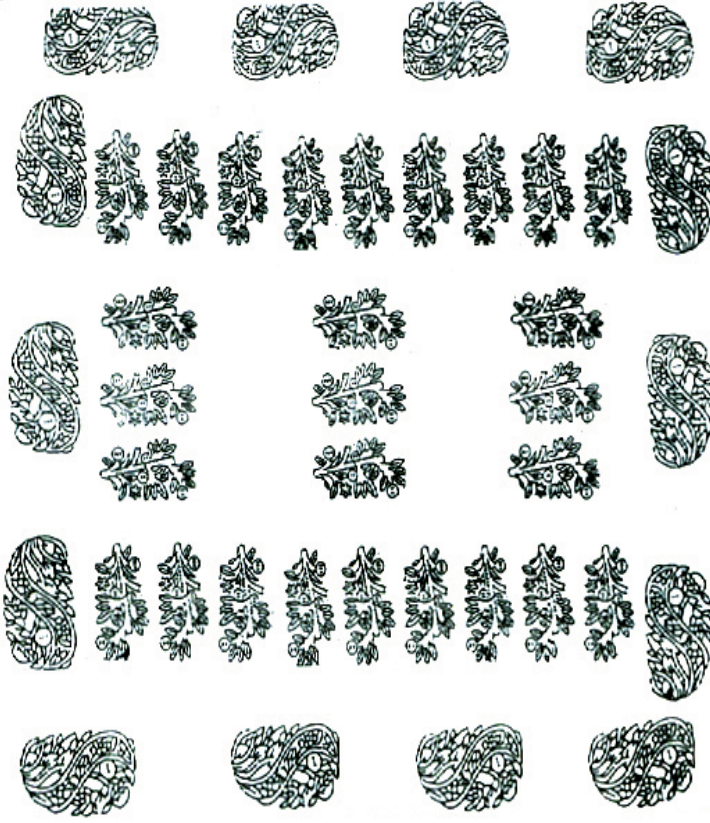

Horoz Kuyruğu

Horoz Kuyruğu Kenar Motifi

Cingoloz

Üzümlü yazmaya benzemektedir. Zemin mor ve kırmızıdır. Elvant renkleri sarı, mavi, bordodur. Yazmanın kompozisyonu cingoloz motifinin yazmanın orta bölümünün alt ve üst kenarlarına yan yana dikey olarak dokuz adet , ortaya ise yatay olarak dokuz adet basılmasıyla oluşturulur. Kenarlarına ise kenar motifi konur. Bugün baskısı yapılmayan bu yazma 110x110 ölçüsünde hazırlanır.

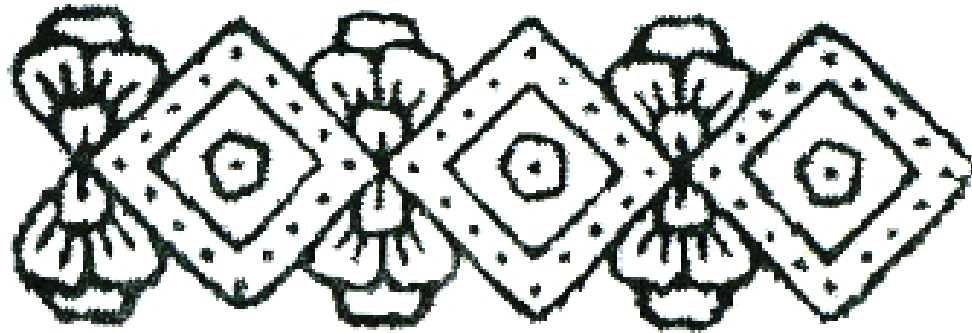
Cingoloz Yazma Kenar Motifi

Çengelköy Yazma

Bu yazma da Tokat İçi Dolusuna benzer özellikler gösterir. Bir motifin dokuz kez tekrar edilmesinden meydana gelir. Kenar motifi olarak ise kenarlarından birbirine bağlanmış dörtgenlerden oluşur. Bu yazmada kırmızı, sarı, mavi, yeşil renkler kullanılır. Yazma haricinde elbiselik eteklik olarak tercih edilen bir motiftir.

Çengelköy Kenar Motifi

Karakalem Yazmalar

Zemin rengine göre ikiye ayrılır.

- 1) Beyaz karakalem yazmalar
- 2) Siyah karakalem yazmalar

Kağıt İçi Yazmalar

Diğer yazmalara göre daha ince dokunmuş olan tülbentler, kadınlar tarafından kenarları oylarla çevrelenen başörtüleridir. Eskiden kalıpla basılan tülbentler, günümüzde artık tamamen serigrafi baskı ile basılmaktadır.

Bu tülbentlerin her birine motifin durumuna göre isimler konulmaktadır. İnce kağıt içi tülbentlerde kullanılan eski yazma desenleri zincirli, üzümlü, kaynana yumruğu, parçalı, kestaneli, maydanozludur. Bugün serigrafi baskılarda çok daha değişik kompozisyonlar gösteren göz alıcı motiflerle renk renk yazmalar basılmaktadır.

Yazma Basma Teknikleri

Bez, yapılacak işin durumuna göre kare yada dikdörtgen kesilir.

- 1) Beyaz üzerine siyah karakalem baskı
- 2) Siyah üzerine beyaz söktürme baskı
- 3) Boyanmış, renkli bez üzerine siyah karakalem baskı
- 4) Boyanmış, renkli bez üzerine beyaz beyaz söktürme baskı

5) Söktürülmüş motiflere renkli baskı

6) Beyaz üzerine siyah basılmış motiflere ilave renkli baskı

7) İpek baskı

Beyaz Üzerine Siyah

Karakalem Baskı

Beyaza siyah baskı yapabilmek için önce kitre patı, daha sonra siyah boya hazırlanır. Pat veya boya birbirine belli oranda karıştırılarak baskı boyası ile elde edilir.

Siyah boya, 1500 gr anilin 500 gr göztaş 400 gr güherçile bir teneke suyun içinde birbirine karıştırılıp eritilerek elde edilir. Buna yazmacılar “siyah nors” demektedir.

Baskı yapmak için iki kupa boya bir kupa kitre patına katılır. Bu karışımda eldeki kalıpla beyaza baskı yapılır. Baskıları biten yazmalar bir gün bekletilir. Bir gün geçince amonyak odasına alınır. Bir kap içinde odaya bırakılan amonyak sayesinde açık yeşil görünen desenler siyahlaşır. Yazmalar amonyaklı odada 4-5 saat bekletilir.

Siyah Üzerine Beyaz

Söktürme Baskı

Kumaşlar önce siyaha boyandıktan sonra kireç boya ile baskı yapılır. Siyah boyanın ve kireç boyanın önceden hazırlanması gerekmektedir.

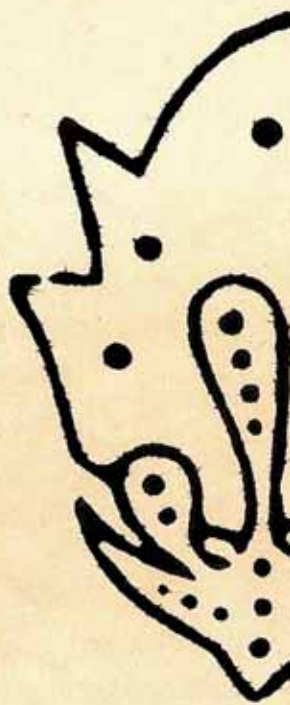
Yazmaların Kazanda Boyanması

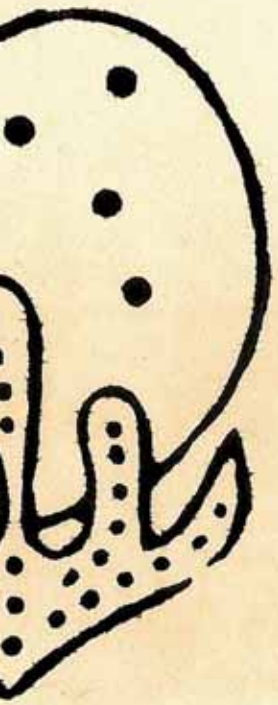
Siyah karakalem baskıdan önce yazmaların boyanması gerekir. Yazmalar sarı, yeşil, kahverengi, mor gibi renklerden yalnızca birine boyanır. Boyama işlemi etrafı tuğla ve çamurla örülmüş özel büyük kazanda yapılır. Yazma olacak 185x185 cm ebadında ki bezler, kaynayan kazana atılarak renklendirilir. Ara sıra uzunca bir sopa ile yazmalar karıştırılarak her birinin en iyi

şekilde boya alması sağlanır. 50 adet yazma için kazana 1 kg sıcak su boyası konur. Birinci parti yazma çıkarıldıktan sonra ikinci parti için 600 gr boya konur. Boyanan yazmalar kazandan çıkarıldıktan sonra beton havuzlarda hiç boya kalmayacak şekilde su ile yıkanır. Daha sonra bunlar asılarak kurumaları sağlanır. Boyama işlemi tamamlanan yazmalara bundan sonra siyah nors ile siyah karakalem vurulur.

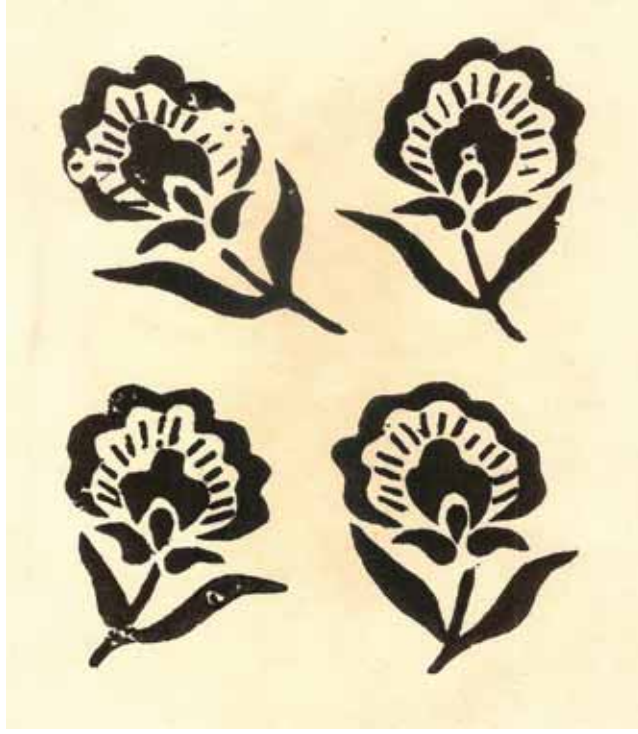

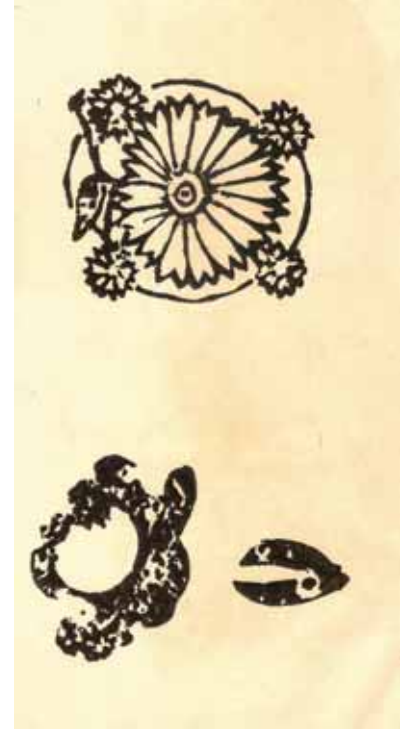

Motif Örnekleri

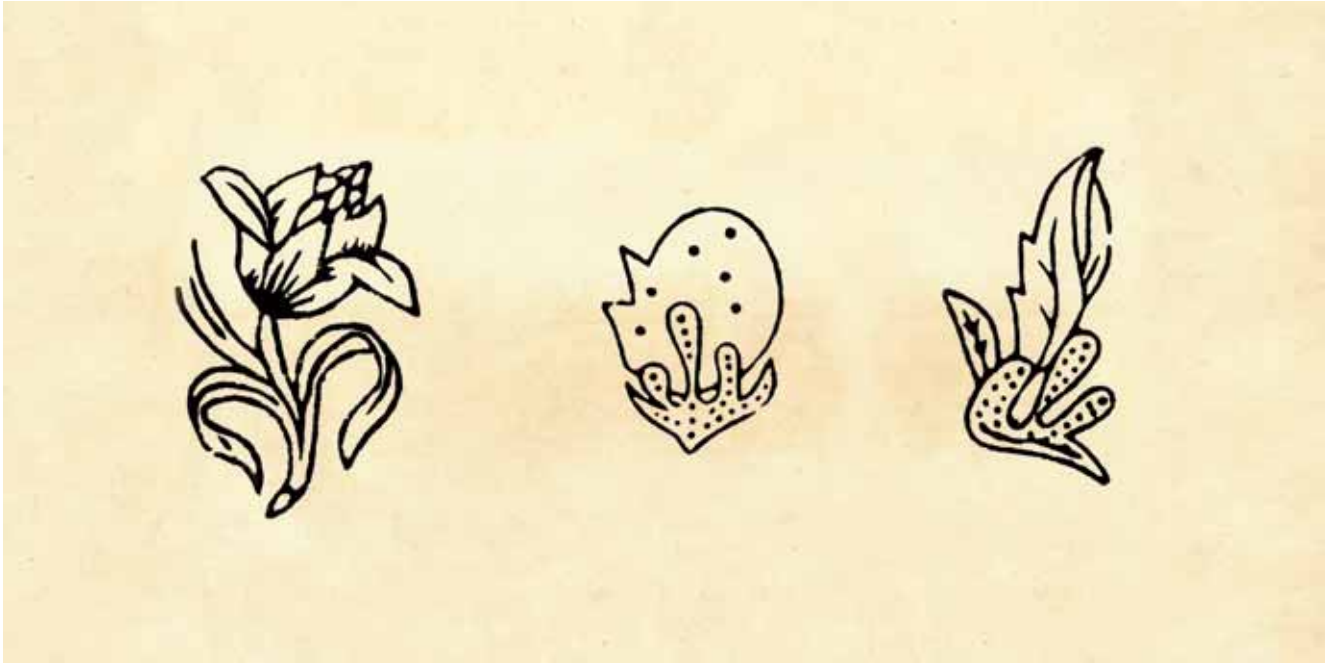
MOTİF ÖRNEKLERİ

Armutlu

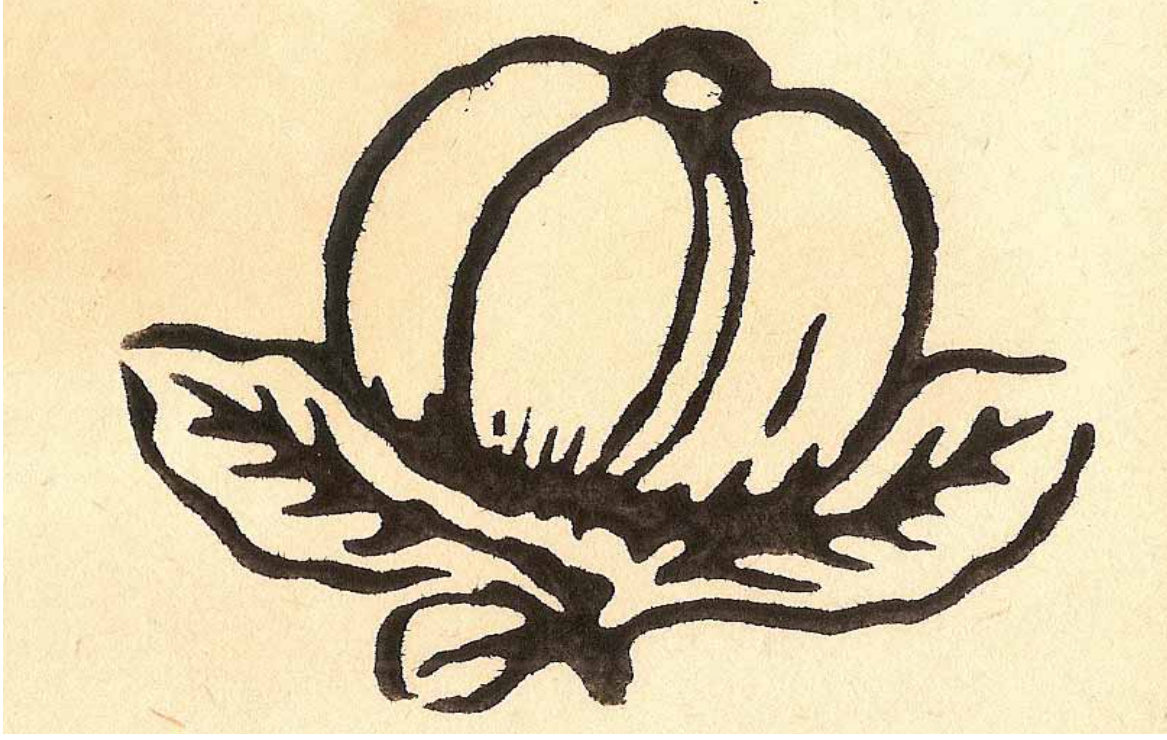

Ayçiçeği

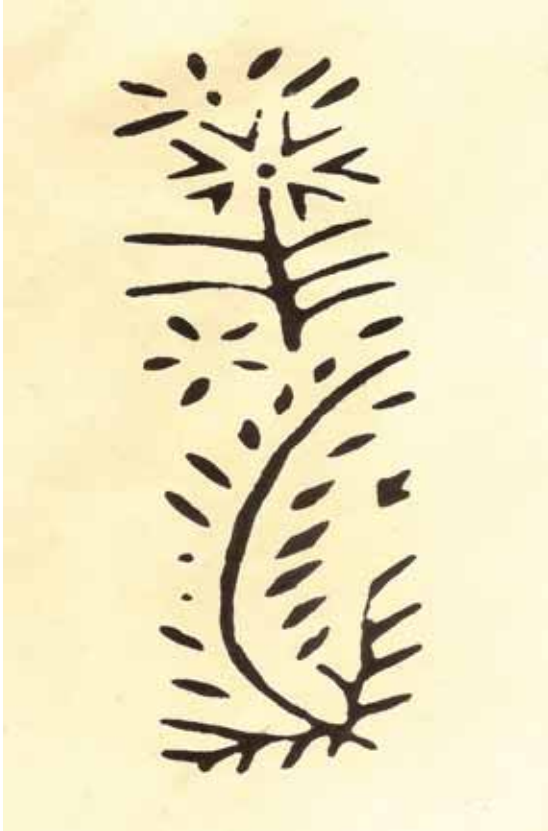

Çilek ve Karanfil

Elmalı

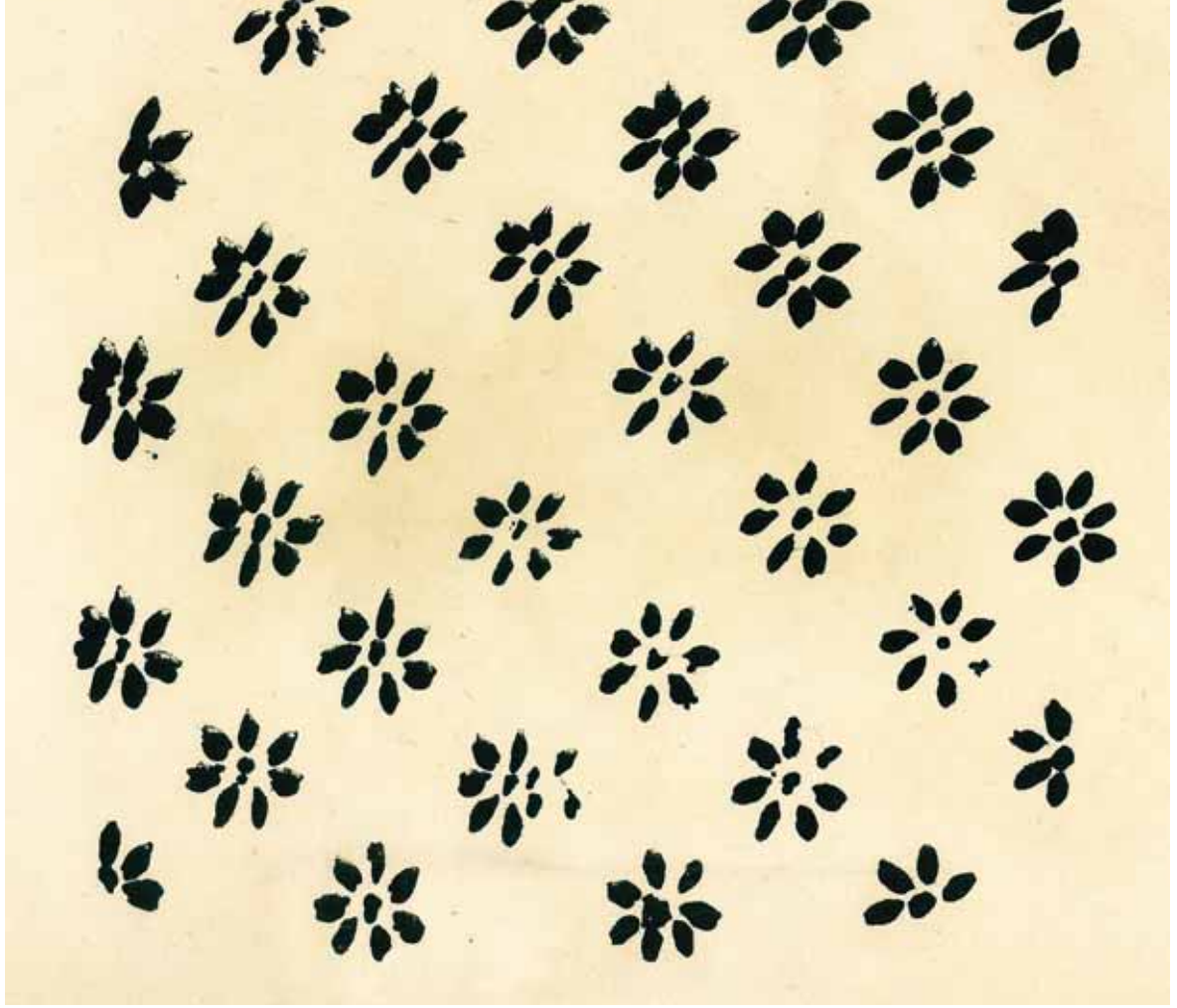

Enli Kalb

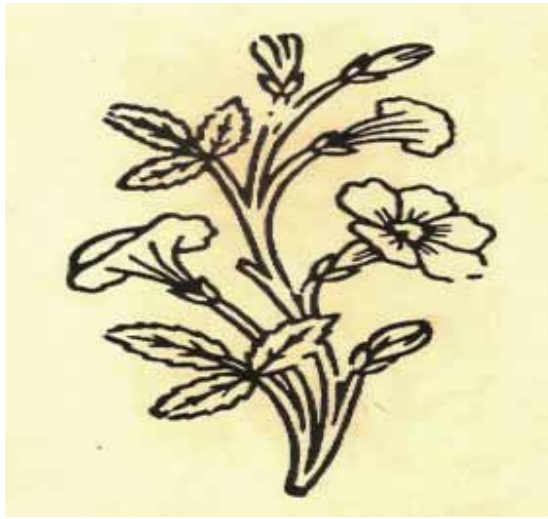

Dal (eski kalb)

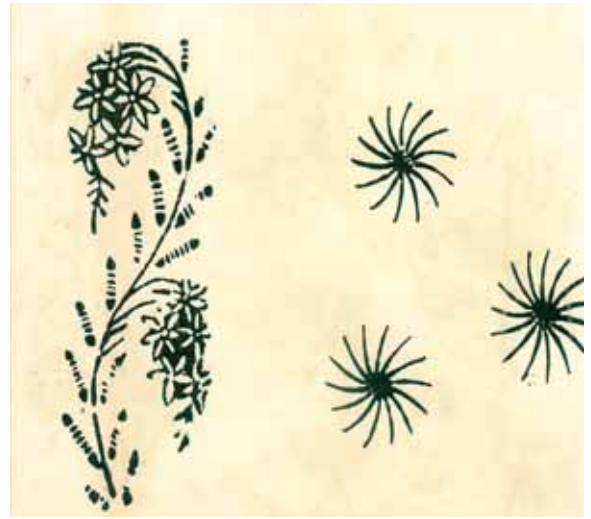

Kedi Ayađı

Kağıt İçi Kalıbı

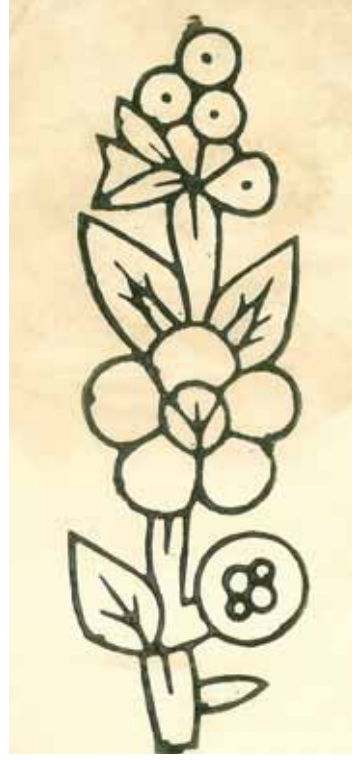

Kenar Genel Grnm

Burmali Kenar

Ev İşi Yazma Kenarı

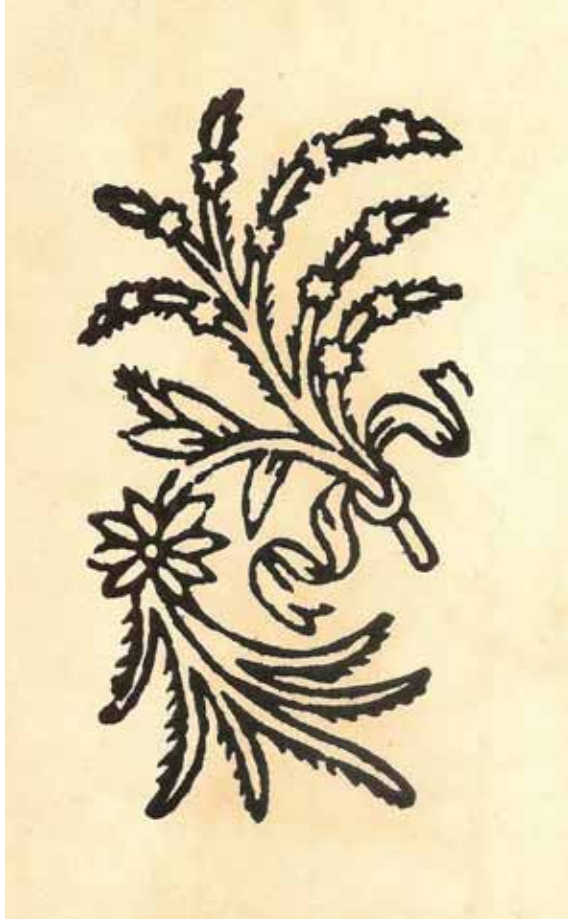

İçi Boş Motif

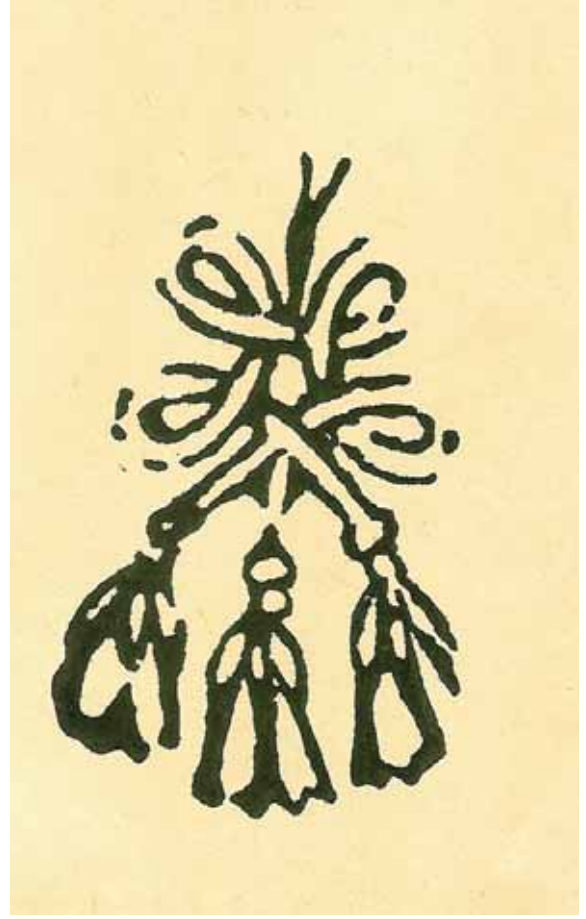

Gül Motifi

Kulçıklı Süs

Püskül (süs)

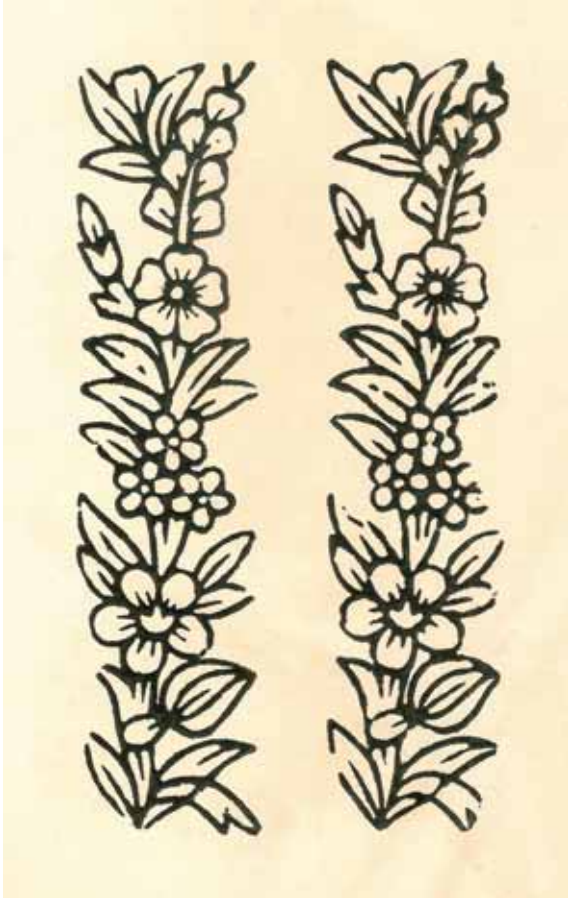

Tokat Dolusu

Üzümlü Motif

Papaz Kenarı

Sinekli Namazlık

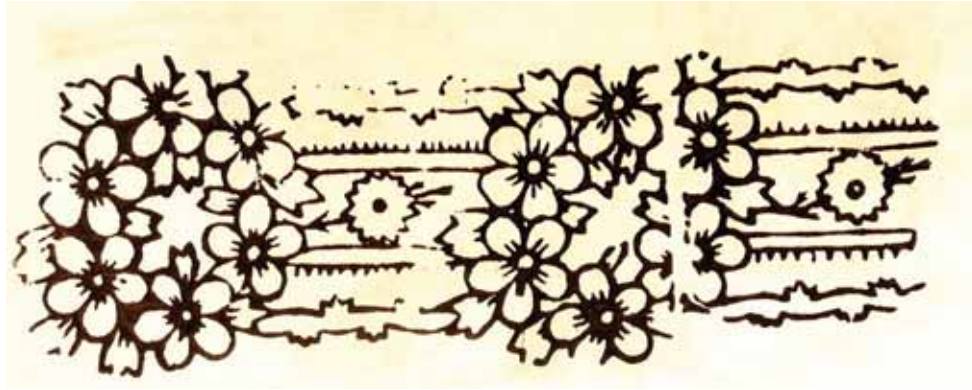

Yıldızlı Namazlık

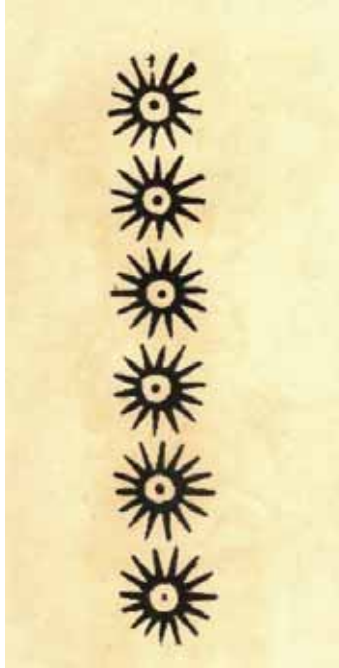

Yapraklı Motif

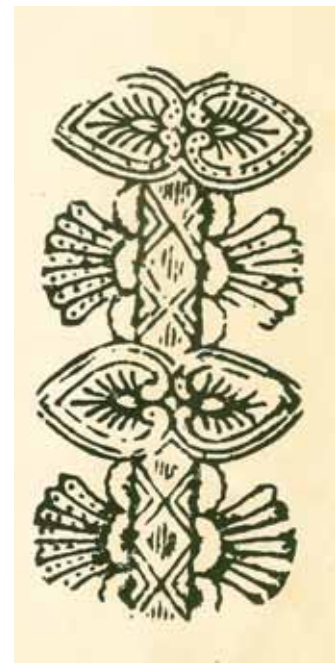
Papatya Motifi

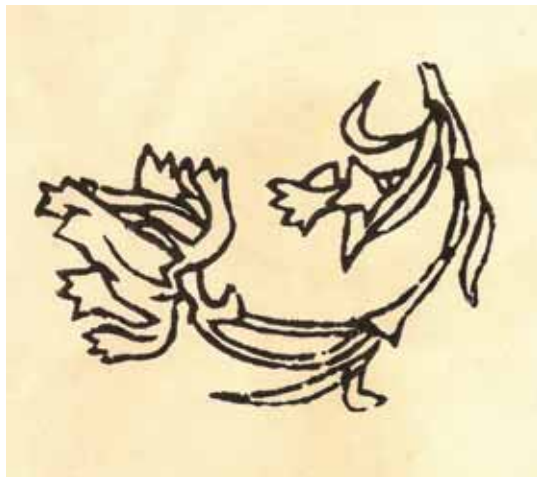
Koyun Gözü Motifi

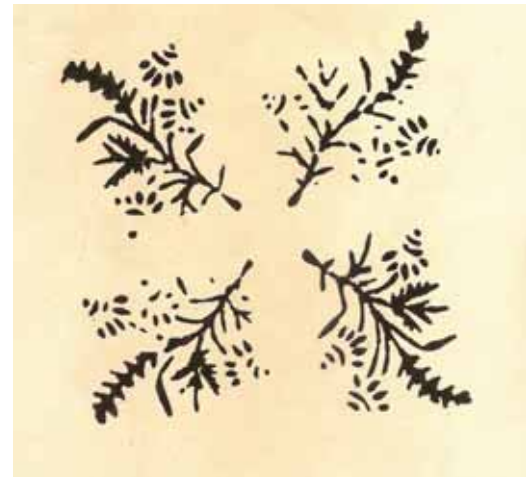
Kaynana Yumruğu

Sofra Bezi Kenar Motifi

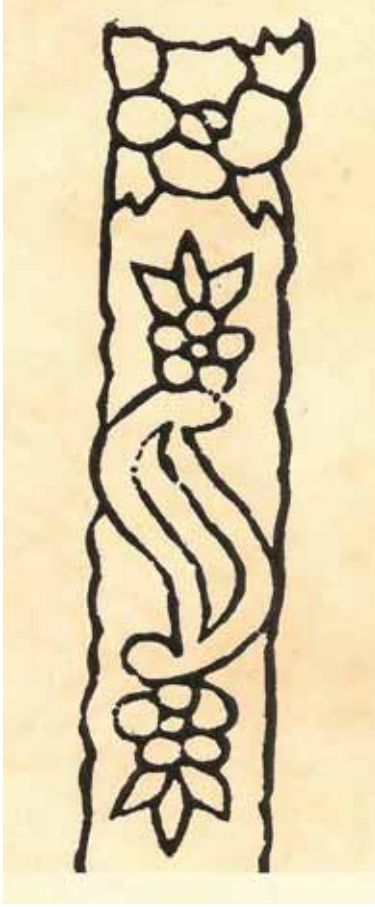

Karanfil Motifi

maydanozlu

Süslü Kenar

Geniş Kalp Motifi

Burket

Drama Yazmanın Kenar Motifi

Sofra bezi Kenarı

Tokat İçi Dolusu

Kare bir kalıp içerisine kıvrılan “U” biçiminde yerleştirilen bir dal üzerine farklı boylarda yerleştirilmiş birçok çiçeğin yan yana getirilmesi ile oluşur. Tokat İçi Dolusu yüzeye kalıbın dokuzken basılması ile meydana getirdiği için bu ismi almıştır. Kenar suyu olarak kullanılan motifin kenarlarında beşli yatay çizgiler içerisinde ise iri fasulyeyi andıran bir motif yer alır. Bu yazma Tokat yöresine ait bir yazma türü olup zemin rengi kırmızı tercih edilir.

Fulyalı

Kıvrımlı “S” şeklinde dal üzerine sıralanmış çiçek motiflerinden oluşur. Zemine yukardan aşağı doğru dört kez soldan sağa doğru dört kez basılmak sureti ile toplamda on altı kez motifin tekrarlanmasından oluşur. Kenar motifinde ise yine dal üzerine yerleştirilen çiçeklerden oluşur.

Çengelköy

Bu yazma da Tokat İçi Dolusuna benzer özellikler gösterir. Bir motifin dokuz kez tekrar edilmesinden meydana gelir. Kenar motifi olarak ise kenarlarından birbirine bağlanmış dörtgenlerden oluşur. Bu yazmada kırmızı, sarı, mavi, yeşil renkler kullanılır. Yazma haricinde elbiselik eteklik olarakta tercih edilen bir motiftir.

Elvant işlerinde ve zeminde değişik renkler kullanılmasına rağmen en çok siyah zemin üzerine kırmızı, sarı, mavi ve yeşil elvant baskı renklerinden oluşur. Yörede Tozanlı Yazması olarak da bilinir. Zemine 16 ana motif vurularak yapılan cinsine de “ On altılı Çengelköy” denir.

Kaynana Yumruğu

Yazmada kullanılan motifin yumruğa benzemesinden dolayı esprili bir biçimde ‘Kaynana Yumruğu’ olarak isimlendirilmiş, Tokat’a has bir yazma çeşididir. Bu motif yazma kenarlarının karşılıklı kenarına üçer adet diğer iki kenarlarına ise ikişer adet basılması ile elde edilen motiflerdir. Zemin Sarı ve siyah olarak düşünülür. Siyah zemin üzerine yeşil, kırmızı, sarı ile baskı yapılırken sarı zemin üzerine kırmızı ve yeşil renklerle baskı yapılır.

Horoz Kuyruğu

Zemini siyah yada sarı olan bu yazmaya horoz kuyruğuna benzeyen bir gül etrafındaki yarım ay şeklinde dal ve yaprak motifli ana kalıptan üçerli üç sıra halinde dokuz adet basılır. Bu motife horoz ibiği de denir. Kenarları ise çiçek ve yaprak desenli kenar suyu motifinden iki karşılıklı kenara dörder, diğer iki karşılıklı kenara da üçer adet basılır. Elvant renkleri zemini siyah olanda kırmızı, yeşil renk uygulanır.

Sinekli Hamamiye

110x160 cm veya 140x180 cm ölçüsünde hazırlanan bezlere basılan kalıplarla yapılan yazmadır. Beyaz zemin üzerine orta göbeğe ufak sineğe benzeyen motifle kumaşın eni kadar tam kare yapacak biçimde basılır. Yazmanın bu ortadaki basılan zemin motifinin iki tarafına da baş taraf motifi dediğimiz motiflerden dokuz adet basılır. Göbek motifi ile baş taraf motiflerini ayıran bölüm ve kenar kısımlarına da ince kenar suyu motifi bir devam içerisinde basılır.

Drama

Yazma zemini beyaz veya siyah olabilir. Yazma göbeğine eğri gül motifli kalıp; dairesel dönüşüm ile beyaz zemine karakalem baskıdan sonra elvant baskı tekniği ile beş adet basılır. Kenar motifleri ise göbek motifinden daha büyükçe olan gül motiflerinden düzgün sıralı dokuz ya da on iki adet basılır. Yazma elvantında kullanılan renkler kırmızı sarı, yeşil ve mordur.

Purket

Tokat'ın en eski yazmalarındandır. Purket motifi Tokat'a özgü çok eski bir kalıptır.

Bu yazma türünde zemin rengi sarı ve siyah olarak kullanılır. Purket motifi üç yaprak içerisine yerleştirilmiş bir büyük çiçek ve iki tarafına yerleştirilmiş iki çiçek demetinden oluşur. Motif karşılıklı iki kenara dörder adet basılmış olup boş kalan diğer iki kenarında boşluklarına birer adet basılmak suretiyle üç adet motif basılmaktadır. Bu motiflerde sarı, kırmızı, mor ve yeşil renkler kullanılmış.

Laleli

Siyah zemin üzerine kırmızı, sarı, mavi ve yeşil renklerle elvanti yapılır. Yine geleneksel kompozisyonla ortaya bir, dört köşeye de birer motif olmak üzere beşli motif yerleştirilmesi yapılır. Çiçek motifli kenar suyu kalıpla kenarların basılması ile yazma tamamlanır. Zemin mavi veya sarı da olabilir.

Kestaneli Yazma

Yazma ortasına üçer sıralı dokuz tane na motif basılır. Ana kalıpta bir gül motifi yanında yer alan kestaneye benzeyen şekiller bulunduğundan bu isimle anılır. Zemin siyahtır. Zeminde anilin boya kullanılır. Kenar suyunda sopa denilen şerit biçimindeki bordür içerisinde çiçek ve başak motiflerinin tekrarı kullanılır. Renklendirme işleminde kırmızı, sarı ve yeşil renkler yer alır.

Tokat Beşlisi

Aynı Tokat içi dolu yazması gibidir. Yalnız ortaya ana motiften beş adet basılması ile ayrılır. Biri tam ortaya gelmek üzere dört tanesi de köşelere gelecek şekilde ana motif basılır. Kenar suyuna yine aynı Tokat içi dolu kenar suyu motifleri işlenir. Söktürülmüş beyaz motiflere çok renkli elvant baskı tekniği ile yapılır.

Kağıt İçi Yazmalar

Diğer yazmalara göre daha ince dokunmuş olan tülbentler, kadınlarımızca kenarları oylarla çevrelenen başörtüleridir. Bu tülbentlerin her birine motifin durumuna göre isimler konulmaktadır. Kağıtçı yazmalar genellikle 80x80, 90x90, 100x100 ve 110x110 ölçülerindedir.

Tokat Üzümlüsü

Ana Motif Tokat içi dolu motifini anımsatır. Çiçek aralarına üzüm salkımı biçiminde desenler eklenmiştir. O yüzden üzümlü diye adlandırılır. Ayrıca Tokat morlususu da denir. Zemin mor veya kırmızı olabilir. Desen zemin üzerine dokuz dallı olarak kırmızı, mor, sarı, yeşil ve mavi renklerle basılır. Ayrıca kenar kalıbı vardır. Kenar suyuna yatay durumda iki adet “s” şeklinde yapraklı motiflerden her kenara üçer olmak üzere sıralı on iki adet basılır.

Ev İşi Yazma

Sarı zemin üzerine beş dallı olarak basılır. Motif bir dal üzerinde yer alan üç yaprak ve bir çiçek ile üstteki yaprağa bağlı bir yıldız ile dört yuvarlaktan oluşur. Kenar motifi ise tek bir dal üzerinde yer alan çiçek ve yapraklardan oluşan sade bir motiftir. İki kenara dört tane, diğer iki kenara ise üç tane basılır.

Bereket

Gül

Kirazlı

Hamamiye İçi

Kuşlu ve Kanar Motifi

Kilim Motifi

Palmiye

Parçalı

Zambak

Yaprak Motifi

Yarım Elmalı

Yazma Örnekleri

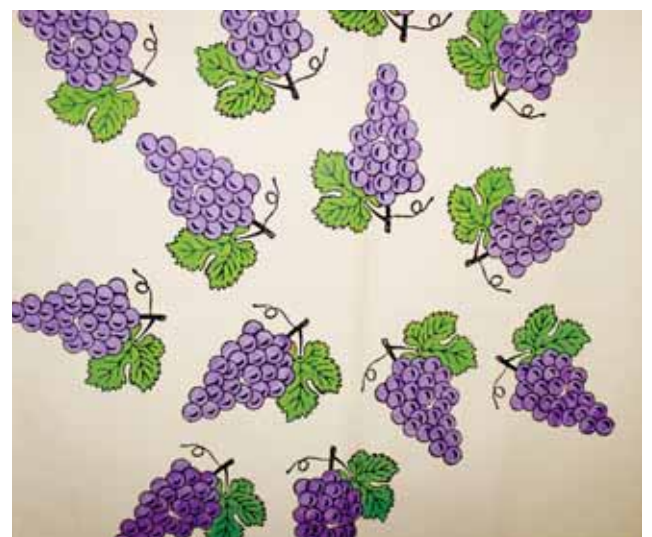

Seccade Örnekleri

Kalıp Örnekleri

Yazma Baskı Çalışmaları

